

यादवी

जुलै १९६०

एका भावी एक शीघ्र खेजकरी रहत असे. त्याला दोन मुलगे होते. मोठा मुलगा मोठ्यामात्राचा होता व धाकटा धूर्त व हुशार होता. दोघांचे परस्परपर फार प्रेम होते. परंतु बापाला वाटे की दोघांची लग्ने होऊन त्यांच्या बायका आल्या व मुल बाळं जाली म्हणजे मोठा आपल्या धानवेण्यामुळे संभळत पडेल. म्हणून बापाने एक उपाय योजून बायच्या पाटलाला जापल्या घरी बोलावले.

पाटलाने इतक्या तातडीने बोलावण्याचे कारण विचारले तेव्हा तो घेतकरी म्हणाला—“मी आपली सर्व इस्टेट मोठ्या मुलाच्या भावे लिहून ठेवावी, म्हणतां धाकट्याला एक पदेखील देण्याची माझी इच्छा नाही.”

“अशा अन्नाय आपल्या धाकट्या मुला-
वर कां रे करतोस?” पाटलाने विचारले.

“मोठा मुलगा अपरी मोळा आहे. धाकटा हुशार आहे. धाकटा बडील भावाला फलविषयाची शक्यता आहे. दोघात मी म्हणतो तसे अंतर आहे की नाही स्वतःच व्हा.” असे नांगून त्याने आपल्या मोठ्या मुलाला बोलाविले.

तो आल्यावर बापाने त्याला विचारले—
“हे पहा दोन फुट लांब व दोन फुट खोल खड्डा खणला तर त्यातून किती माती निघेल?”

“एक मोठी टोकलीवर निघेल, बाबा.” मोठ्या मुलाने उत्तर दिले.

“बरे तर तू वा व धाकट्याला फल-
कून दे.” बाप म्हणाला. धाकटा मुलगा आला. त्याला बापाने तोस प्रश्न विचारला.

“दोन फुट लांब व दोन फुट खोल खणलं तर म्हणता? माती काय निघणार? मृत्तीच निघावची नाही.” धाकटा म्हणाला.

बापाने त्याला पाठवून दिले व पाट-
लाला म्हणाला—“गाहिवात फरक दोघा-
तला? मोठ्याला समजूत कमी आहे. धाकटा जाईल तिथे चार पैस मिळतील.”

त्यानंतर काही दिवसांनी तो घोरत
शेतकरी झाला. गावच्या पाटलाने पोषा
मुलगा बोलाविले व म्हणाला—“तुमच्या
वडिलांनी हे नृत्यपत्र लिहून ठेवले आहे,
पहा यात त्यांनी आपली सर्व इस्टेट
मोठ्याच्या नावाने लिहून ठेवली आहे.”

धाकट्या मुलाला, बडील इतका अप्पाय
करतील असे स्वप्नात देखील कधी वाटले
नव्हते. कारण वडिलांनी कधी लहान धोर

अशा भेदभाव केलाच नव्हता. याचे काही
तरी कारण असले पाहिजे असे विचार
केल्यावर त्याला वाटले. पुढे काळं कारण,
असा विचार करून तो काही बोंबला
नाही.

बापाने मृत्युपत्रात जसे लिहून ठेवले होते
त्यात अन्नाय झाला असे मोठ्याला पण
वाटले. तो आपल्या धाकट्या भावाला
म्हणाला—“ही सर्व इस्टेट मी घेऊन
काय करू? आपण सारखीमारखी वाटून
वेळ.”

परंतु धाकटा त्या सोप्टीस कळू झाला
नाही. म्हणाला—“बाबांनी कोणत्या तरी

हेतुनेच असे केले असते, ते बदलणे बरोबर नाही.

त्याच दिवशी धाकटा भाऊ उदर निवाहाच्या गोपार्थ गांव सांठून तिथाला. मी एका मोठ्या गावी आल्या, त्या गावात नवलेख बांधलेले एक गरीब घर होते पण त्यात कोणी रहात नव्हते. त्याने गावकऱ्यांना त्याचे कारण विचारले.

गावकरी म्हणाले- 'आपल्या जेवण वहा लागे कारण खरे कामच नाही बांधला. बांधण्या दिवसापूर्वी हा बाबून तयार झाला, परंतु त्या बांध्यात एक भूत येऊन राहू लागले आहे. ते भूत

गावकऱ्यांनी पुष्कळावे पाहिले पण वाहे. रात्री कोणी त्या बांध्यात पाऊल टाकले तर ते त्याला भेकडावले. म्हणून कोणी बांध्यात पाऊल टाकायला तयार नाही.

"म्हणून रागाने इतका मोठा राजवाडा तिकामा मोडला आहे, म्हणजे?" धाकट्या भावाने धाटवर्थ प्रश्न केले.

"माही हो, त्या भुवाला पळविण्यासाठी राजाने पुष्कळ मेहनत करविले, पण काही फायदा झाला नाही. शेवटी राजाने गावभर दबडी पिटावली की या भुवाला जो कोणी पळवून काढील त्याला एक लाख रुपये दानास दिले जाईल पण भुवाच्या वाटेला जायचे धातस कोण दखवणार, तुम्हीच सांगा." गावकरी म्हणाले.

धाकटा भाऊ राजाकडे गेला व म्हणाला-"महाराज! आपल्या नव्या बांध्यातल्या भुवाला पाहण्याची मधी मला एकदा द्यावी. जसजस मी त्याला पळवून काढीन."

राजा त्या गोष्टीस कबूल झाला. त्या दिवशी रात्री धाकटा भाऊ त्या राजवाड्याचे दार उघडवून आत गेला व भुवाची आठ पहात बसला.

मध्य रात्रीच्या सुमारास एक पुस्तक आकनी हवेन सरंगत त्याच्यासमोर आली व तिने धाकट्या भावाला विचारले-"सांग नू."

"मी कोण हे माणाने सांगेन. पण प्रथम हे सांग या नव्या बांध्यात कितीने तो दळकावणारा नू कोण?" धाकट्यानने विशदवपण प्रश्न केला.

"मला एका प्रस्तावे उत्तर हवे आहे. नू उभर दिवस तर मी हा बाडा सोडून निघून जाईन" भूत म्हणाले.

"विचार तुझा प्रश्न." धाकटा भाऊ म्हणाला.

"दोन फूट रुंद व दोन फूट लांब जमीन खणली तर किती माती निघेल?" भुवाने विचारले.

धाकटा भाऊ ती प्रश्न किती मोठ्याने ओगटून म्हणाला-"बुद्धीने निश्चय नाही वादा!"

"तू बरोबर उत्तर दिलेस, जातां मी जातां." भूत म्हणाले.

रात्रभर धाकटा भुवाला बडिला-विषयीच्या विचारात गुंकी होता. उदाडल्यावर राजाकडे जाऊन म्हणाला-"बापल्या राजवाड्यातल्या भुवाला मी पळवून काढले आहे."

राजाने धाकटा हाऊन विचारले-"पळवून लावलेस? ते कसे काय?"

"भूत ज्या कामासाठी गुप्तच्या बांध्यात येऊन राहू लागले होते ते मी पुरे केले. म्हणून ते स्वतःच निघून गेले." धाकटा भाऊ म्हणाला.

लावण्यात एक आठवडा राजाकड्या आजने राजाचे मोठे त्या राजवाड्यात राहणे झोपले. आता भूत बांध्यात येत नाही हे जवळीकती झाले तेव्हा राजाने धाकट्या भावाला एक लाख रुपये दक्षिण म्हणून दिले व त्याला आपल्या दरबारी नोकरी दिली.

एका गावचा पाटील

एका गावी एक पाटील बुवा रहात होते. त्यांना समजूत देताचीच होती, एका शेतकऱ्याने गावठाणाचे किर्पाव केला की त्याच्या बेटाला दोन एक नव्हे किंवा तो व उभे पोक करतो काही तरी उपाय करून त्याला पळवून लावावे.

"मी आपल्या लोकाला पाळवून घेऊन लावतो, बरे!" पाटील म्हणाले.

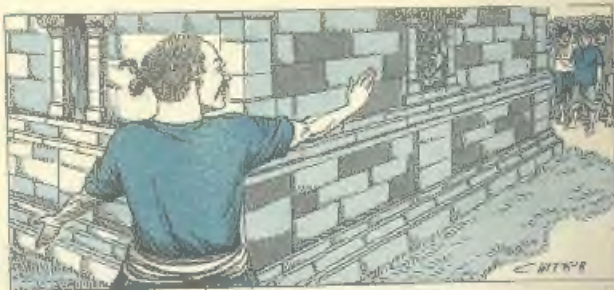
"मला एकाच बोली वाटते, त्याने घेत घेत तुझ्यातून शून्य करू नये, म्हणजे ज्ञान." शेतकऱ्याने आपली हाका ध्यात घेता.

गावातली शेतकरी मंडळी परस्परांशी काही तरी बोलावून व उरवून पाळवाकडे येऊन म्हणाली—"पाटील! आपल्या गावाबाहेरचे हावाचे वेळून एक बार भर घाले भरकवले तर बरे होईल."

"अरे त्यात काय मोठे? बी अंधार मळून लावून ते करविले." पाटील म्हणाले. त्याप्रमाणे त्यांनी अंधार भरून लावून त्यांना हाका केला—"हे वेळून एक बार भर घाले हाका!" हे भाषण मळून त्याने अंधार पाळवून घेत घेत म्हणून आपली अरीची पगडी पाळून वेळवाच्या मागे येतली बाबि रस्तः समोरच्या बाजूला येऊन उभे राहिले.

थोडा वेळ वेळून शेतकऱ्यांना प्रत्येक कडेन पाटील बुवा वेळून किली मागे भरकवले हे पाहण्यासाठी येऊन गेले. तेणे त्यांची पगडीच नव्हती. कोणीतरी नीळन केला होती.

"अरे, बरे, अरे! बाबा, बाबा! माझी पगडी वेळवाकाली येतली रे! जितके शक्यचसा पाहिले होते, त्याचसा फुट भर जास्तच घाललेत तुम्ही!" पाटील म्हणाले.

एका गावी एक भिकारी रहात असे. एकदा त्याने विचार केला की त्याला कोणते शंभर रुपये दिले तर त्याचे शरीरव्यय कायमचे जाईल.

तो विचार एकदा डोक्यात फिरल्यानंतर तो त्या शोराबमोर उभा राही किवा रस्त्यात त्याला जो कोणी भेटे त्याच्या-जवळ शंभर रुपया मागू लागला. खूडवीळ तर नाही लागले विचाराला, असे काही अणाना वाटले. कारण पूर्वी त्याच्या हातावर कोणी एक पैसा ठेवला की त्यात तो खूप होऊन सलाम करून पुढे जाई.

सर्वे त्याची धट्टा उडवू लागले तेव्हा ते मात्र सोडून तो दुसऱ्या गावी निघाला. ज्ञान असता त्याला दूधन पुष्कळशी घरे दिसली. वाटेत त्याला जो कोणी भेटे त्याला तो त्या गावाचे नाव विचारी. 'वित्तपूर' असे उत्तर त्याला मिळे.

या गावी कोणत्या विविध गोष्टी घडतात बुवा? पाहिले पाहिले असा विचार करून तो भिकारी त्या गावाकडे वळला. शेतात काम करणाऱ्या एका शेतकऱ्याने त्याला हाक मारून विचारले—"त्या गावी चालला आहोस का?"

भिकारी म्हणाला—"होय, का?" "वाटेत तुला एक बाई डोक्यावर एक टोपली घेऊन घेत असलेली भेटेल. तिला शींग, मुळा तबरा साव चावून घेता. त्याला त्याहरी घेऊन जायची जरूर नाही." शेतकरी म्हणाला.

भिकारी होकार देऊन पुढे निघाला. शेतकऱ्याने मागितल्याप्रमाणे एक बाई डोक्यावर एक टोपली घेऊन घेत असलेली भेटली. भिकारी तिला बाबून म्हणाला—"बाई, तुमचा वरघती साव चावून घेता. त्याहरी घेऊन जाण्याची गरज नाही."

Fullscreen

127

22 / 84

भिकारी जे म्हणाला ते ऐकून ती बाई परतली. ती मुकाट्याने आगळा औरडा केल्याशिवाय परत रुकूनी काव गेली, हे पाहून भिकाऱ्याला वाडचवं वाटले.

भिकाऱ्याला त्या गावी पोचल्यावर एका मल्लोन्नत जात असता त्याला एक वृद्ध मनुष्य ओटवावर बसलेला दिसला. भिकाऱ्याला वाटले, हा मनुष्य आपल्याला शंभर रुपये कबाळित वेळ प्रकळ. त्याने त्याच्याजवळ शंभर रुपये मागितले पण तो वृद्ध काही शोकशिवार उठून घरात गला आणि एका पिशवीत शंभर रुपये घेऊन आला आणि भिकाऱ्याला ती पिशवी दिली. ती गोष्ट एव भिकाऱ्याला विचित्र वाटली.

"कायरे तु दिवारात पडल्यामाग्या दिशतो आहून विचार, कोणती शंका नुसत्या मनान आली ना!" तो वृद्ध म्हणाला.

"या मोठ्यात मला सर्व विचित्र दिशते आहे. एका बाईला ती न्याहरी घेऊन शेत जात, असता मी म्हटले की तिचा मवरा साप बाबूत मेला आहे. एव ती बाई रुकली नाही व शांतपणे परत फिरली मी आपणाजवळ शंभर रुपये मागितले व आपण माझे नावगाव मुढा न विचारता पैसे आपण दिलेत. हे विचित्र कायणे नाही का? हीच मला साड्या मनात झाली." भिकारी म्हणाला.

तो वृद्ध म्हणाला—"तुझे शोकणे ऐकल्यावर मला पण आतां एक शंका वाटू लागली आहे की मी उघा तुझ्याकडे हे पैसे घेत मागितले तर तु काय उत्तर देणाले नसते." असे समजून भिकाऱ्याच्या ज्ञानातली पैसांची ती पिशवी त्याने परत घेतली.

भिकाऱ्याने विचार केला की सर्वप्रमाणे विचारलेल्या घडनाचा हा परिणाम झाला, मला हा कायला वहा मिळाला.

पडकें दुकळ

[१७]

[पडक्या देवळाचा पुजारी आपला गोकर्त भागविशाड याच्या मदतीने नागमल्लांला उचलून घेऊन पळून गेला. जंगलात पुढ्याच्याला पोटा निसून त्याला चमत्त करणाऱ्या चोरणा पाहून शिकीमुख त्यांच्या पांढोपाठ निघाला. जिवाजी व नागनायक लढूनिहट्ट त्या खोऱ्यात आले. त्यांनी दूर जिट्टी बाजलेली ऐकली. पुढे-]

जिवाजी मशालीच्या उज्जडाफडे बाणभर पहात उभा राहून आपल्या अनुयायांना म्हणाला—"हा मशालधारी कोण असल्या बरे? ही शिट्टी ओळखीची, पूर्वी ऐकल्यासारखी वाटते."

शवर अनुयायांपैकी एक जण म्हणाला—"घनी! ती मशाल क्या जागी आहे तेथेच गोडनायकाची आराध करण्यासाठी तयार केलेली एक होपडी आहे. बाज संघ्या-

काळी मी त्याच बाजूने आलो त्यावेळी तेथे कोणी नव्हता."

त्याच वेळी ज्या बाजूने शिट्टीचा आवाज ऐकू आला होता त्या बाजूला कोणीतरी मशाल हालवून स्वतःकडे येण्यासाठी खूप करीत असल्यासारखे जिवाजीला वाटले.

या खेपेस आणखी जोराने शिट्टीचा आवाज ऐकू आला. जिवाजीने लढूनिहट्टाचा सल्ला घेतला व आपल्या अनुयायांना म्हणाला-

"बांदीक"

"तो कोणी का असेना, तो आपल्याला बोलावीत आहे. शाह! चला जवळ जाऊन पाहू तर या!"

जिवाजी आपल्या अनुयायांसह व लढतिसहस्ररोवर तेथे येऊन पोचला तेव्हा तो शिष्टी बाजविणारा शिष्टी वाजविणे बंद करून आत गेला. जिवाजीने होपडीच्या दरवाजावरून जाऊन पाहिले, बाजूच्या कामटीचे दार बंद होते. खिडकीतून मंगलीचा उजेड बाहेर पडत होता.

जिवाजीने दार हाकवून विचारले-
"कोण आहे आत? उघड दरवाजा!"

परंतु आतून काहीच उत्तर आले नाही. तेव्हा जिवाजीने जोराने दार ढकलले. दार उघडले व उघडण्याचा मोठा जावाज झाला. होपडीत एका चौकीवर पडक्या देवळाचा पुजारी बसला होता. जिवाजीला आत आलेला पाहून तो भिक्किल्याने म्हणून म्हणाला-
"अस्स! सर्व रानटी जातीचे नसक एकत्र होऊन मला भेटायला आले आहेत वाटते? मग मला तुमचे सवचे स्वागत केलेच पाहिजे. यावं, यावं."

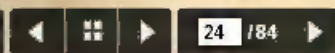
पुजाऱ्याची ती हिंमत व धाडस पाहून जिवाजी चकित झाला. नागनायक लढतिसहस्र हाकून आपली तलवार उघडून पुजाऱ्यावर हलच मारण्यास तयार झाला.

जिवाजीने त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून दशला खांद्यापल्ला सांगितले. म्हणाला-
"अशा धाई वकी करू! हाती आलेला हा बुध्द आपल्या हातातून मुटणे घेव साही."

जिवाजीने समजावून सांगितल्यावर लढतिसहस्राने तलवार म्यानेट ठेवली. त्याचे थोडे निशान्यांसारखे छालबुंद झाले होते. संधी मिळायची कोटी पुजाऱ्याच्या देहाच्या ठिकाण्या उदक्याला जणुकाही तो तयार होता.

बांदोबा

१०

जिवाजी पुजाऱ्याच्या थोडा जवळ जाऊन म्हणाला-
"तु आम्ही सर्वांचे वी मुक्यान केले आहेत आणि आम्हा वकीना ओ त्रास दिला आहेस, ते सर्व तर आम्हीच आहे, तू नागनायक लढतिसहस्रा मुलीला पळवून घेऊन आला आहेस. बुध्दा! धसे वसून ही तुला दत्तया विधडकणये ढकडे आम्हासमोर वसलेला पाहून आम्हाला आश्चर्यच वाटते."

त्यावर पडक्या देवळाचा पुजारी खोड-साळण्याने म्हणून म्हणाला-
"तू लढतिसहस्र हत अवकलवान दिसतो आहेस तर! मला नास्ते की आतांपर्यंत तुला माझ्या शक्ती-सामर्थ्याची पुरेपूर कल्पना आली असावी."

पुजाऱ्याचे ते राक्षसी हास्य आणि त्याच्या बोलण्यातली ती हेटाळणी पाहून कोषाने जिवाजीचे सर्व अंग बरबर कापू लागले. त्याने थोडो हातांनी पुजाऱ्याची मान धरून त्याला धक्के दिले आणि दर-डावून म्हणाला-
"चोरा! भाड्यासमोर तुझ्या वी माकाडचेष्टा चालणार नाहीत. लक्षात ठेव, बोल, कोठे ठेवले आहेस नाग-मल्लीला?"

पुजारी उत्तरदाखल काही बोलणार होता. परंतु जिवाजीने त्याचे तरेडे असे

आवळले होते की त्याचे शोळन बाहेर आले. जिवाजीने विचार केला की त्या मूर्खाचा जीव वेण्यापूर्वी नागमल्ली कोठे जाहे हे कळले पाहिजे. म्हणून त्याने पुजाऱ्याच्या गळ्याची पकड घेतो सैल केली.

पुजारी थोडो हात आपल्या मानेवर फिरवीत पिसाळल्यासारखा भोरडला-
"जिवाजी! शेंवटी तू रानटी जातीचा आहेस हे आपल्या वर्तनावे मिट केलेस. मुझ्या मित्राच्या पोरीला मी उबलून घेऊन आलो होतो तरी तुम्हांला मोच स्वतः इकडे कां बोलाविले ही साधी गोष्ट तुमच्या डोक्यात

बांदोबा

११

शिरली नाही असे दिसते. आणखी एक गोष्ट. पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याचा पाखरूपही सोडून त्याच्या अंगाच्या इतर कोणत्याही अवयवाला स्पर्श करण्याचे धाडस आजवर कोणी मानवाने दाखविले नाही. अशा माझ्या या पवित्र अंगाचा उच्च भाग भाड्या मानवा स्पर्श करून तू स्वतःच्या व आपल्या कुळाचा सर्वनाशाला स्वतःच सोळावणे दिले आहेस.”

“तुम्ही ही बंदबंद पुरे कर आणि मगच नागमल्लीच्या कोठे ठेवले आहेस हे सांग. सांगितले नाहीस तर मी तुझ्या या पापी शरिराला लपेटदेखील करणार नाही. माझ

हा कुषा, त्याला जेव्हा जेव्हा भूक लागेल तेव्हा तेव्हा लवचके तोडून जायली भूक भागवेल.” जिवानी म्हणाला.

‘कुषा’ शब्द तोंडातून निघताच जिवानी मळत आउन अणुकाही त्याची काय आत्मा होते आहे, हे कळावे म्हणून जिवानीच्या तोंडाकडे पाहू लागला. जिवानी कुख्यात्ता तोंडाला व पाठीला हाताने कुरवाळून म्हणाला—“या दुष्टाचे सर्व अंग विषारी आहे. तु घाईत आपला जीव धोक्यात टाकशोल! वांज जरा!”

“जिवानी! मी हा अपमान गिळून स्वस्थ वसाणारा नाही. तुझ्या पत्न्यासाठी म्हणून एक गोष्ट सांगायला मी स्वतः होऊन आपला जीव धोक्यात घेतला. पण तुझे हे कर्तन पाहून मी काहीच बोलू इच्छित नाही. मी येतो.” असे म्हणत पुजारी उठून जरा राहला.

तो पर्यंत आपला राग आवरून एका बाजूला उभा असलेला लट्ठूसिंह सडप घातल्यासारखा पुजाऱ्याला दोन्ही हातांनी बर उचलून त्याला जमिनीवर मसटून ठार करपार, इतक्यात जिवानीने पुढे जाऊन लट्ठूसिंहाच्या हातात तरफडपाऱ्या पुजऱ्याची कंबरे धरून त्याला खाली

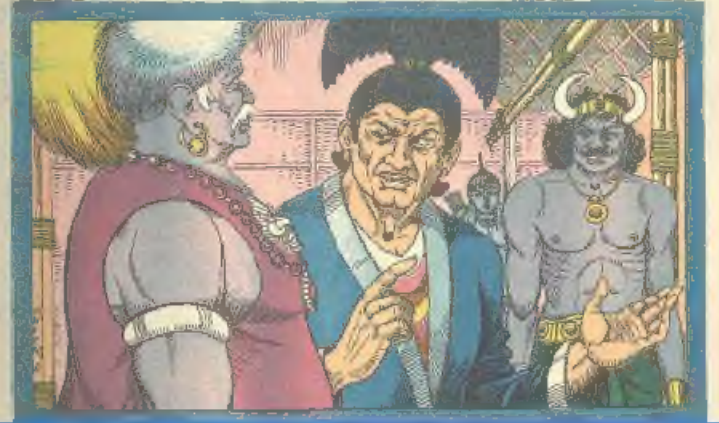
उतरविले व म्हणाला—“लट्ठूसिंह! वांज! अपचय करण्याइतका मूर्ख नाही. येथे पहिल्याने नागमल्ली कोठे आहे हे कळू दे. त्यानंतर तुला ये पाहिजे ते कर!”

पडक्या देवळाचा पुजारी त्या अनपेक्षित प्रसंगामुळे घाबरून जाऊन पण स्वतःला सावरून धरपार कापत म्हणाला—“तुम्ही! दत्तने मूर्ख बाह्यां हे मला प्रथमच कळले असते तर मी इकडे आलोच नसतो. मी सरळ हिमालयात निघून गेडो बसतो बाकी, नागमल्लीचा जीव किती धोक्यात पडला आहे, याची कल्पना तुम्हांला काय असतार? तुमच्या सारख्या मूर्खांचा जीव घेण्याच्या कामी मी असल्या संश्रयस्तीचा

अपचय करण्याइतका मूर्ख नाही. येथे मला बरपण आले तर तुझ्या क्षणाना नागमल्लीच्या अंगाची शकले, नव्हे बिघडया उडतील, समजलात काय? मी या सर्वांची व्यवस्था करून आलो आहे.”

पुजाऱ्याचा धूर्तपणा जिवानी व लट्ठूसिंहाच्या चांगल्या लक्षात आला. इतके पुजाऱ्याच्या जिवानीचे काही बरे वाईट झाले तर त्याचे मायी व नोकर तिकडे नागमल्लीचा बघ करतोल.

“पुजारइया! कळला मला तुझा सर्व कायेंवाजपणा! ठीक! तुझ्या जिवानी येथे कोणत्याही प्रकारचा धोका किंवा अपाय

नाही, बालसा ही आपल्या वाटेने, परंतु तू नागमल्लीला कोठे ठेवके आहेस हे सांग." जिवाजी दरडावून म्हणाला.

"नागमल्लीला जसे लहजी तुम्हांला सोपवायचे असते तर मी स्वतः तुम्हांला भेटायला इतका दूर येण्याचे कारणच काय? मला काय वेळ लागलं आहे? विक्रमकेसरीने जी ताडपत्रे तुला आणून दिली आहेत ती आपण मुकादमाने मला दिलीत तर नागमल्ली जिवंत तुमच्याकडे परत येईल. नाही तर चर्या सूर्योदयाच्या वेळी तिचे श्रेत त्या हांगराच्या बळगावर पिपळाला टांगलेले विसेल." पुजारी धमकावत म्हणाला.

Fullscreen

127

X

◀

▶

28 / 84

"ठीक, मी तुला मी ताडपत्रे मागून देतो. पण तू नागमल्लीला कोठलीत याचा काय विचार?" जिवाजीने विचारले.

"मी रामटी जातीचा नाही, देवीचा भक्त आहे. देवीचा भक्त काही विलंबे बचन मोडीत नाही. त्या ताडपत्रांची पिशवी उजाड्यापूर्वी त्या पिपळाच्या कांदीला टांगलेली असली पाहिजे. माझ्या शिष्याच्या हाती ती येताच नागमल्ली तुम्हाला येऊन भेटेल." पुजारी स्फुट आवाजात म्हणाला.

"तू बोललास तरीचर कायम राहतील-ना?" जिवाजीने विचारले.

"या विरथक प्रश्नाचे उत्तर मी पहिल्यानेच दिले आहे. आणखी अर्ध्या तासात मी ठिकाणावर पोचलो नाही तर नागमल्लीचे श्रेत पिपळाला टांगलेले असेल. ठीक, बसो तर मी! सूर्योदयापूर्वी..... लक्षात असू द्या!" असे म्हणत पुजारी सोंपडीतून बाहेर निघाला व काळोवात विलेनाला झाला.

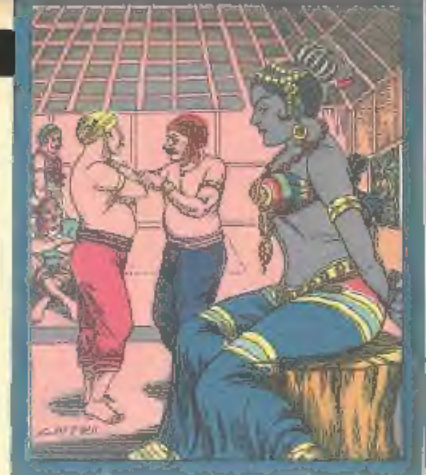
पुजारी निघून गेल्यावर जिवाजी लटू-सिंहाला म्हणाला-"देवटी मा पाताळवंदी पुजाऱ्याने मापली माव साळीच केडी. नागमल्लीच्या जिवापेक्ष ताडपत्रे ज्वास्त

किमतीची नाहीत. परंतु मला दुःख वाटते आहे ते या घोपडीबद्दल की माझ्या जुन्या माणकाच्या मुलांने जी ताडपत्रे आपल्या प्राणापेक्षा जास्त भूतपदान म्हणून माझ्याकडे सुरक्षित राहतील यासाठी दिली होती, त्यांचे मी रक्षण करू शकलो नाही." असे म्हणत दरवाज्याजवळ उभा असलेल्या विक्रमकेसरीकडे वळून जिवाजी म्हणाला-"काय म्हणतोस विक्रम! तू एक शब्ददेखील बोलला नाहीस?"

"तुम्ही बहीलघारी मंडळी बोलत असतां लहान तोंडी मोठा घास बेणेमला बर वाटले. नागमल्लीचा जीव बांचविण्यासाठी ती ताडपत्रे गेली तरी बालतील, असे मला देखील वाटते. नागमल्ली सुरक्षित परत आल्यावर ती ताडपत्रे परत मिळविण्यासाठी त्या पुजाऱ्याचा पाठलाग आपणाला करतां मेईल." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"तू तर्कण आहेस, पण पोवत माणसं-सारखा बोललास." अशी विक्रमकेसरीला शाबासकी देत जिवाजीने आपल्या अनुचर सवरांना जमकर जाऊन ताडपत्रांची पिशवी शेऊन घायाला पाठविले.

तिकडे शिखीमुख मंजराच्या पाबलापे मोरांच्या पाठोपाठ जात त्यांच्या बरापयंत

पोचला. मोरांनी वार माजल्याबरोबर वार उघडले गेले. शिखीने शोपडीलगतच्या माडांच्या आडून सिडकीतून आत पाहिले. त्याला मशाळीच्या उजेडात दोनघार आणखी बोर दिसले. नागमल्ली भितीला टकून एका बाकावर बसली होती. तिचे बोटही हात दोरीने बट्ट बांधलेले होते.

ते दृश्य पाहून शिखीमुखने सर्वांग खाल-पासून वरपर्यंत एकदा हाबरले. त्या दुष्टांची डोक्या उडवाची असे त्याला वाटले. परंतु लग्नेच तशी घाई करणे त्याच्या ब नाग-दलीच्या जिवाला धोक्याचे आहे, हे त्याने ओळखले. म्हणून दुवरा विचार त्याच्या

कांदोबा
१५

कांदोबा

Fullscreen

127

30 / 84

मनात आला, लवकर जाऊन विक्रमकेसरी व शतर धनर वनुचरांना मक्तीला बोलावून घेऊन थांबे आणि शोपडीला देवा घालून पुजाऱ्याच्या या वनुचरांचा बंध करून नागमस्तीला शोधवून घ्यावे.

त्याच वेळी त्याच्या मनात आणखी एक विचार आला तो दुष्ट पुजारी आणि त्याचा नोकर तो नागगिषाड कोठे बरे असतील? पुजारी नागमस्तीला या चोरांच्या हाती देऊन स्वतः बद्धपुत्र नवीण्या छोन्यात पळून तर गेला नसेल?

विचार करीत बेल घालविणे त्याला बरे वाटते. तो विडकीसमोरीन बाजूला होऊन झाडीतून वाट काढीत पाऊलवाटेवर आला. त्याच वेळी त्याला घोड्याच्या टापांचा आवाज ऐकू आला. शिखीमुख लगेच रस्त्याच्या बाजूच्या झाडीत लपला. इतक्यात एका झाडाआडून नागगिषाड धावत पुढे येऊन ओरडला—“कोण तिकडे?

झाडीच्या आड कोण लपला आहे?” शिखीमुख शोकपाणा मसंग मोठ्याने घोडा वागवून दूर निघून गेला. त्याचवेळी तेथे पुजारी भरचाव घोड्यावरून आला आणि रागाने म्हणाला—“कोण आहे रे, नागगिषाड! कसाला उगीच कळशाय करतो आहेस? घाबळा आपल्या शोपडीचा पता लामावा म्हणून?”

“ताही, कुजारी बत्ती! झाडीच्या आड पावले वाजल्याचे ऐकले.” नागगिषाड वावरत म्हणाला.

“तो आवाज बाहेर नाही, तुझ्या टकलीत होतो आहे. मी किलीचा वजावले तरी तुला ताडी मुटस नाही. बरे तर, आवाज कोडून आला, नीट पाहून लफकर ये.” असे सतून पुजारी चाई चाईने निघून गेला.

नागगिषाड आपला आला वेळून शिखी-मुखचा माग घेत झाडीत गिरला.

(पुडील गोष्ट पुडील अंकी)

इलाज

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही, तो शाडुजिवळ गेल, प्रेत खांचावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे मानपणे स्मयानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, काही मक्ती असा असतात की त्यांचा इतरांना कायदा होतो. पण त्यांचा वापर करणाऱ्याचे नुकसानच होते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सुमत नावाच्या साणसाची गोष्ट सांगतो. तुला आपला श्रम बोडा का होईना हरका वाटेले.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

रामाच्या वगाराचा कामपाळ गावाचा राजा एकदा भयंकर चर्मव्याधीने आजारी पडला. त्याने अनेक प्रकारे औषधपाणी केले पण काही उपयोग झाला नाही. उलट त्याचा बाजार वाढतच गेला. त्या काळीने कामपाळ अस्वस्थ होत

वेताळाच्या गोटी

येला म्हणूच रावाने अशी हंबडी पिटविली की ओ कोणी राजाचा आजार बरा करील त्याला अर्धे राज्य दिले जाईल.

ते कळल्यावर शोणारच्या बंगदेवातील शुभंत नांवाचा एक नैष्ठिक कान्हासा नगरी आला व राजाच्या रोगाची परीक्षा करून म्हणाला—“महाराज! मी लवकरच तुमचा आजार बरा करतो.”

“किती दिवस इलाज चालू ठेवावा लागेल? औषधे कशी काय घ्यावी लागतील? हे मला जागाऊ कळलेले बरे.” कांधवाल राजा वैद्याला म्हणाला.

“आपल्याला औषध घ्यावेच लागणार नाही. मी सांगितल्याप्रमाणे विशिष्ट प्रकारचा व्यायाम सात करावा लागेल. तो कुढा फक्त एकदाच दुसऱ्याच दिवशी आजाराने बिल्कुल राहणार नाही.” शुभंत म्हणाला.

किरमैक दिवस निरमिराळता प्रकारची औषधे घेऊन तो आजार बरा झाला नाही तो असा एका दिवशीला कसा काम बरा होणार बुवा? राजाला बोंबे आश्चर्यच वाटले. तरी रत्नाने शुभंतला विचारले—“वैद्यबुवा! तुम्ही म्हणालात तो व्यायाम मी केल्या करायला?”

“जवा सकाळीच मी आपल्या वरानाला येईन. तेव्हा तो व्यायाम मी सांगितल्याप्रमाणे बेलात म्हणजे चाले.” असे सांगून शुभंत निघून गेला.

त्याच दिवशी शुभंतने एका कुताराला बोलावून एक लाकडी गदा तयार करविली. गदेची मुठ आंतून पोकळ ठेवविली आणि त्या पोकळ जागी त्याने कसले तरी औषध भरून ठेवले. ती गदा घेऊन शुभंत दुसऱ्या दिवशी राजाकडे आला आणि म्हणाला—“महाराज! ही गदा घेऊन व्यायाम करायलाच जाई.” रावाने गदा घेऊन

शुभंतने सांगितल्याप्रमाणे गदा फिरवून चक्राकृत होते. पुनर्जन्म झाल्यासारखे त्याला व्यायाम केला. बोट्या वेळाने राजाच्या घरागातून घामाच्या धारा वाहू लागल्या.

“आता आपण बांबाचे महाराज!” शुभंत राजाला म्हणाला. नंतर त्याने राजाला स्नायू करायला सांगितले. स्नान झाल्यावर त्याने राजाला स्वस्थ शोपायला सांगितले. थोड्याच वेळाने राजाला स्वस्थ शोप लागली. दुसऱ्या दिवशी उजाडवैर्यंत जगात काय घडले हे देखील त्याला कळले नाही. त्याची शोप मोडली तेव्हा अंगावर त्याला एकदक्षील फोड किंवा फोडाचा वण विसरा नाही. राजाने सर्व गंग सोन्यासारखे चक्राकृत होते. पुनर्जन्म झाल्यासारखे त्याला वाटले.

दुसऱ्या दिवशी राजाने शुभंतला दरबारात बोलाविले व म्हणाला—“वैद्य-बुवा! तुमचा इलाज अपूर्व जाई! तुम्ही सांगेले चर्चतरी दिसता. औषधाशिवाय तुम्ही माझा आजार बरा केलात. तुमच्या या औषधाने गुपित माम्हाला सांगता का?”

“महाराज! काल आपण व्यायामासाठी जी गदा घेतली होती तिच्या मुर्यात मी औषध भरून ठेवले होते. ते तुमच्या हाताला लागून लक्षांत पसरले व घामाच्या स्नाने शरीरातले रोगाने

जंतू बाहेर आले वहा तऱ्हेने तुम्ही बांगले बरे झालात. अशा आलिंगन औपधाचा प्रयोग मी अत्य प्रकारे करविला असता तर आपल्या प्राणावरच खेळत जमते' सुभन म्हणाला

"माबात! तुम्ही काय वाटेल ते मागून घ्यावे मी माझे आजार दूर करणाऱ्याला जर्पे राज्य पईत असे जालीर नेत्र हात पाविले तसेल तर मी आपले अर्धे राज्य द्यायला तयार आहे" राजा म्हणाला

महाराज मी या जगाम एकटा आहे अर्धे राज्य घेऊन काय करू? आपला कुल असली म्हणजे पुरे सा व्यतिरिक्त मला

Full Screen

127

+

+

+

+

+

+

+

+

+

+

+

+

+

+

+

+

कोणत्याही अस्सी वस्तूची गरज माहं नसणं मुमंत म्हणाला

राजाने मुमंतला आपला एक भंगरास्य म्हणून नेमले आणि त्याला स्वतःच्या भावामारखा वागवू लागला

असाच काही वाळ लाटल्याच एकदा राजाचा मंत्री राजाला एकांताने म्हणाला- 'महाराज' एक सूचना करवी म्हणतो

"बोला तर" राजा म्हणाला

'एका सामान्य वैद्याला असे होक्यावर बघून घण' होक्यावर आहे त्याला तावडतोव निगोप द्यावा' मंत्री म्हणाला

'तुमच्या या सूचनेचा अर्थ काय, मला नाही कळले त्याचे माझ्यावर ज उपकार आहेत त्यांची फड या आयुष्यात करण मला शक्य नाही म्हणून असला सल्ला किंवा सूचना करण्याची तसवी यापुढे ठेऊ नका' राजाने सध्याला बभासले

आगली काही दिवसांनी संस्थान राजाला पन्हा नाच सल्ला दिले

तुम्हाला सुमनाचा एवढा हेवा काय साठी वाटतो कळत नाही त्याने तुम्हाला काय वाईट करू?" राजाने सध्याला विचारले

'त्याने माझे काही एक वाईट केले नाही त्याच्यामुळे आपलं जीव पुढे कधी घोळण वडू तय एवढेच मला वाटते आपण या राज्यवाचे प्रजावत्सल महाराज आहां आपल्या जिवावर काही अनपेक्षित संकट आच तर आपली प्रजा असह्य व पोरको होईल ज्या वैद्याने आपला ती भयंकर आजार इतक सहज बरा केला तो इतक्याच सहज रीत्या विषप्रयोग करून आपला जीव घेणार नाही कशावरून? आज त्याची जगणूक डीक आहे. पण नया त्याच्या मनात आपले सर्व राज्य बळकावण्याची इच्छा उत्पन्न झाल्यास आश्चर्य नाही आपल्या एखाद्या शत्रूने त्याला स्वतःकड बळवून आपले राज्य जिंकण्याचा प्रयत्न केल्यास थाराय नवल वाटण्यासारखे काही नाही आपण स्वतःच विचार करून पहावा आपला मंत्री म्हणून आपणाला मावण करण घासे कतंय आहे" मंत्री म्हणाला

मंत्री म्हणाला ते सर्व पटल नसले तरी मंत्री आपल्या हितासाठीच हे मांगत आहे त्यात तथ्याध पण थोडासा आहे व असे राजाला बानल राजाचा सुमंतवर इतका विश्वास होता की त्याने मनात आणत

वसते तर राजाचा वध करणे त्याला ससक्य नव्हते राजाने त्याला अर्धे राज्य देऊ केले तरी त्याने ते स्वीकारले नाही परंतु पुरे राज्य बळकावण्याची सधी मिळाल्यावर तो आपला जीव घेणार नाही कशावरून राजाच्या मनात संशयाने घर केले

एकदा संशयाला जागा मिळाल्यावर सुमंतच्या प्रत्येक कामाबद्दल राजाला शंका येऊ लागली आजपर्यंत त्याला स्वतःच्या अवरक्षकाच्या जागी तमून तसे सबळ कारण काही नसत त्याला त्या जागवरून काढणे पण राजाला रास्त वाटेना त्याला काही कारणाशिवाय काढून काढणे शक्याचे आहे

कादोबा

२१

आणि त्याला शत्रू म्हणून बाहेर काढणे त्याच्या लक्षात कोक्याचे आहे

म्हणून राजाने सुमंतचा वध करून त्याचा काटा दूर करण्याचे मनाशी ठरविले. राजाने त्यासंबंधी मंत्र्यांचा सल्ला विचारला तेव्हा मंत्री म्हणाला—“महाराज! सुमंतला मंत्रविद्या प्राप्त आहे. म्हणून आपण त्याचा जी शिक्षा द्यावयाची असेल ती पूर्णपणे गुप्त असू शकते. आपल्या हितासाठी व राज्याच्या हितासाठी ठसे करणे आवश्यक आहे.”

त्या दिवशी मध्य रात्रीच्या सुमारास राजाने आपल्या शिपायांना पाठवून सुमंतला समोर हजर करण्यास सांगितले.

जागेबा
२२

सुमंताने चकित होऊन मध्यरात्रीच्या वळी असे अचानक बोलावण्याचे कारण राजाला विचारले

‘मी तुम्हा शिरच्छेदाची शिक्षा देत आहे. राजा म्हणाला

“मी असा आपला राजद्रोह केला महाराज? एवढी मोठी शिक्षा खयला काही कारण असेलच की नाही?” सुमंतने विचारले

“तू माझ्याशी ओझोट करणार जातेस म्हाबद्दल ही शिक्षा आहे. सध्याची नंतर चुकवून तू माझ्या शरीरावर या पूर्वी जसा औषधाचा प्रयोग केला होतोस तसा विषाचा प्रयोग नुसता करता येईल. तुझ्यामुळे कोणत्या क्षणी घातगा नंतर नसायकारने सकल येईल हे मागत घणगर नाही. म्हणून तुला शिरच्छेद झालातरच मना सुखाने जाणता येईल.” राजाने मनात हाते न जांकून टाकले

“मी जिवंत राहणे आपल्या जिवाला धोक्याचे आहे असे आपल्याला वाटत असेल तर मी बातवाने आपल्या प्राणाची जाहूत घायला तयार आहे. पण मी मेळ्यावरदेखील आपल्याला माझ्या मंत्राचा उपयोग होईल असे काही ठरी करण्याची

रचला माझ्या मनात आहे. माझ्या घरा मुन्या माझ्याकडे एक गाठ ड आहे त्यात एक मंत्र लिहून ठेवलेला आहे. माझा शिरच्छेद करायला आपण ह्या मंत्राचा प्रयोग करून काही प्रश्न विचारल्यात तर माझ कापल उडेल या प्रश्नाने बराबर उत्तर देईल. सुमंत म्हणाला राजाला मंत्र विकून घेण्याचा लोभ झाला. सुमंतच्या वसावाच्या शक्तीवर रावाचा विश्वास बसलेलाच होता. म्हणून राजा म्हणाला—

“तुम्हाय ना पथ आणून दे.”

आपण आपल्या शिपायांबरोबर पला आपल्या धर्मी पाठ्यात मी ना ताडपदांचा

अथ हुडकून आणून देतो” सुमंत म्हणाला. राजाने हे मान्य केले. सुमंतने राजाच्या शिपायांबरोबर आपल्या घरी जाऊन ताडपदांचा वध काढला व प्रत्येक ताडपत्राला विष लावून ठेवले. त्याने हे सर्व केले त्यानेही शिपाई बाहेर उभे होते तो प्रथम घेऊन घुमते. राजाकडे परत आला आणि म्हणाला—“महाराज! हा वध हुडकून काढायला बोला उत्तरीर झाला त्याबद्दल क्षमा करावी हाच तो प्रथम आपण स्वच्छ हात धुवून घ्या, आपण एकक ताडपत्र उचलून वाचोव जावे, विसाव्या पानावर तो मंत्र आहे.”

राजा कोच हात धुवून बसला. मरत जाण्यावर प्रत्येक पान बाचीत उलटू लागला दहावे पान उलटू लागला तेव्हाच त्याला बातून नाड्या बोटल्यासाठी वाटू लागले विनाच्या पानावर बोट पडल्याच राजा एकदम बोरी बाल्यासारखा बेगूढ होऊन पडला आणि तत्काळ मरण पावला.

सुयंत राजाच्या कोलीतून बाहेर आला आणि शिपायांना म्हणाला "महाराजांना शोध लागली आहे. मी ज्या महाराजांच्या दर्शनास येईन" असे सांगून तो निघून गेला राजाहयापूर्वी तो कामाच्या राज्याच्या हद्दीबाहेर पोचला होता.

वेताळ बेशबर गोष्ट सांगून म्हणाला— 'राजा! कामपाळ राजाच्या भुवनेला जबाबदार कोण? राजाच्या मनात संशय उत्पन्न करणारा मंत्री की सुयंत? या प्रश्नाचे समाधान कारक उत्तर माहीत असून मी दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची

संभार शकल होऊन तुमचा पायावर काळू लागणेल'.

विक्रमांक म्हणाला त्याच्या स्वतःच्या जिवाना धोका आहे हे कळपर्यंत सुयंतचा स्वाभिमान अचळ होता म्हणून तो दोघी किंवा अपराधी ठरत नाही मंत्र्याचा मुढा त्यान बाही दोष तक्रारता असेच म्हणावे लागेल.

ज्या त्याने राजाच्या हिताची गोष्ट म्हणून राजाला सावध स्वरूपा सांगितले होते त्याचा तो सल्ला गैरवाजवी म्हणता येणार नाही परंतु मंत्र्याने मावघ केले असून ही राजाने स्वतःच प्रेरण, संवत्स मज निवून घेण्याच्या मोहानेच जळी पडून स्वतःवर ओझून पंतले मंत्र्याचा सल्ला मान्य करून त्यानेसमवेत सुयंतचे डोके उडविले असते तर त्याला असे मरण आल नसते.

असाप्रकारे राजाचे मौन भंग होण्यास वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य होऊन जाण्याला आवकळ लागला (कर्नात)

छात्रांचे धाड्या वेळीने त्या शापटाला एक म्हणारा व एक म्हणारी आले

'मी फार दुस्त दमून येतून आला' आहे, 'नंगानेच पाळता पा' सुयंत विचारले.

'दर वेळीत हो' म्हणारी मैपाकबरात जाणारा म्हणाली

मैपाक बराणारी सुयंत कोण? तुमची सुल्ली की तात?' त्याने म्हाताच्याला विचारले

म्हाताच्याचा चेहरा एकदम गंढरा फट्ट झाला म्हणाला 'आम्ही या घरात फक्त दोघेच आहो ब्राह्म'.

सुल्ली कोणत्या तरी भीतीने खोटे बोलला आहे मी त्या सुल्लीला पाहिले आहे तिच्याशी लग्न करणाऱ्याच्या हेतूत विचारले होते मी कोणी भिकारी मला समजू मला. 'खरे काय ते सांगा' सुयंत म्हणाला.

तु जी मलगी म्हणतास तिच्या आम्ही कधी पाहिले नाही 'होमारा म्हणाला

'तर मग तुम्ही दोघे बाहेर गेला होता तेव्हा सैपाक कोणी केला? सैपाक करणारी ती कोण? सुयंतने विचारले

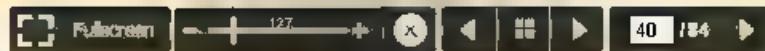
'तै आम्हांला मुढा आपपवेत कळले नाही रोज सोपून उठण्यापूर्वी किंवा

सयनाला पोष्य मुली होत्या पण सुमंगला एकदेखील पसत पडली नाही.

आठवहा दिवस प्रवास करीत गेल्यावर एका दुपारी तो भिल्ल्यांच्या एका बस्तीत येऊन पोचला त्या बस्तीत वहाबाराच शीपड्या होत्या. वस्तोतले लोक बाहेर कामाला येले होते. सुमंगले लिडकीमून एका शीपडीत डोक्यातून पाहिले, एक तरुण मुलगी एकटी बसून सैपाक करीत होती या पृथ्वीच्या पाठीवर इतक्या सुंदर मुली-सुद्धा अक्षु शकतात, हे त्याला स्वप्नावदेखील कधी वाटले नव्हते. कारागिराने धावून मुलाकडून जणुकाही मुकलीच घडवलेली एक

गुदर पूर्वी होती ती झोपडीतल्या भागडीत तिला फिरतांना पाहून सिरपूरच्या राजा-नडला तत्की त्याला आम्हल्या लपत करायचे ते द्विआशीच त्यान सयात ररविचं

सुमंगल्या मनःमग्न हो विचार जणुचही त्या मुलीला पाहू आल्यासारखी ती मुलां-याच्याकड मात वर फलून पाहू लागली आणि दचकल्यासारखी ओरडून दुसऱ्या क्षणाला अटव्या झाला

सुमंगल चकितच झाला झोपडीच्या दाराजवळ गाऊन वार लात मोठय आणि विचारले- कोण आहे बात? दार उघडल्याबरोबर कूकू करीत एक चाळी कोबले आली आणि बाहेर पडून गेली सुमंगला वाटले की त्याला ती तथे भ्रम झाला असावा परंतु त्याच्या डोळ्यासमोर या मुलाचा चेहरा जणुकाही नास्त झाला त्यान सारा झोपडी बुडकून काढली ती त्याला ज्या खोलीत दिसली होती त्या खोलीत तुकनाच केल्या नाजा सैपाक मात्र त्याला दिसला त्या मुलीने तो सैपाक केला नसेल तर कोणी केला असेल

त्या गोष्टीची पुरी माहिती मिळोपर्यंत त्याच झोपडीत बसून राहण्याचे त्याने

ठरविले थाडवा वेळाने त्या झोपडीत एक म्हानारा व एक म्हानारी आले

'मी फार दुरून दमून ये'गून आलं आहे, नंगायला वाळता वा' सुमंगल विचारले

'दरं वाढते हो' म्हानारी सैपाकबरात जालाना म्हणाली

सैपाक वाणारा मुलगी कोण? तुमची मुलगी को तान? त्याने म्हानाराला विचारले

म्हानार्याचा चेहरा एकदम राबुरा फट झाला म्हणाला 'आम्ही या घरात फक्त दोघच आहो बाळ'

सुद्धी कोणत्या तरी भीतीने खोंटे झोळतां आहो, मी त्या मुलीला पाहिले आहे. लिचपाकी लग्न करण्याच्या हेतून विचारले होते मी. कोणी मिकारी नका समजू मला 'खरे काय ते सांगा' सुमंगल म्हणाला.

"तू वी मुलगी म्हणतास तिला आम्ही कधी पाहिले नाही" म्हानारा म्हणाला. "तर मग तुम्ही दोघ बाहेर गेला होता तेव्हा सैपाक कोणी केला? सैपाक करणारी ती कोण?" सुमंगले विचारले.

"ते आम्हांला सुद्धा आपापचं कळलं नाही रोज झोपून उठण्यापूर्वी किवा

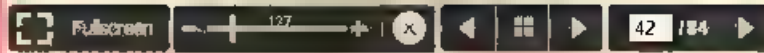

येनातून घटी शेंण्यापूर्वी सैपाक झालंता असता. म्हातारा म्हणाला

असे हाऊ त्यातून किती दिवस झाले!'
सुसंगन वरिष्ठ होऊन विचारले

आठवडा दिवसांपूर्वी कोठून नरी एक काळी कोबडी आली आहे वस्तीतल्या मर्दाना विचारले कोणाची ती कोबडी म्हणून प्रत्येक जण शरमची नाही बुधा म्हणाला ती कोबडी अडी घालीत नवी आमहाला वाटू लागले की बांध्या वनदेवोम आमच्या मदतीसाठी तिला पाठविले असावे त्या दिवसापासून रोज आमचा सैपाक तयार असतो म्हातारा म्हणाला

सुसंगन म्हातारा व म्हातारी दोघांबरोबर जेवून त्यादिवशी रात्री झोपडीमेव सोपला असं सांगून झोपला

तोपायला शेंण्यापूर्वी म्हातारीन काळ्या काबडीला चारा घालायचा तो घालून खुगड्याच्या हातांसाठी तिला ठेवून दिले

त्या दिवशी रात्री सुसंगला झोपच आली नाही मध्य रात्र उल्लेखावर काहीतरी आवाज झाला त्यान मान वर करून पाहिले. काळी कोबडी दोपडीबाहेर आली, आणि सैपाक धरकड तिघाली सुसंगने मोजराच पावसांनी सैपाक धराच्या दाराबाहेर उभा राहून आत पाहिले

कोबडीन एकदा आपले अंग फडफडवून जाडलं आणि आपले शरीर कोट काढल्यासारखे काढून खाली जमिनीवर टाकले आणि त्याने पाहिलेली ती मुलगी वाहेन आली ती काही आवाज केल्याशिवाय सैपाकाला लागली सुसंग बराच वेळ तिच्याकडे टफ लावून पहात उभा राहला. नंतर काम करायचे हे मनसारी जणूकाही ठरवून पहा अधरणावर जाऊन झोपला उजवट्यावर म्हातार्याचा निरोप घेते वेळी म्हातार्याच्या हातावर एक सोन्याची मोहोर देवीत म्हणाला- कायली ती काळी कोबडी मला देना का?'

म्हातारा वरिष्ठ होऊन म्हणाला-
"कोबडीची किंमत इतकी" ती अडी देखील घालीत नाही" आमहाला मुलवाळ काही नाही आमहाला ती आपल्या मुलीसारखी वाटू लागली आहे

ती कोबडी पाहल्यापासून ती विकत घ्यायचे मी ठरविले. पाहिले तर मी बायली एक मोहोर बायला तयार आहे परंतु ही कोबडी नाक्या हाती विकलीच पाहिजे" सुसंग म्हणाला

त्या गरीब तवराबायकांचे वारिडन दूर व्हायला दोन मांहेरा पुष्कळ होत्या म्हणून दोघांनी आनंदान ती काबडी सुसंगला दोन मोहोर पजून दिली तो ती काबडी जाकेत उचलून घेऊन तिघाला

घरी पांढराच आईनं सुसंगला विचारले-
जव 'मुलवाई कोठ आहे' मी तुला एकटा परत येऊ नकाय म्हणून सांगितलं होते

मी एकटा कोठ जातो आहे वाई'
ही महा माझी बायको" असे म्हणत सुसंगन जाकेत वरलेली कोबडी दाखविली

ते उत्तर ऐकून सुसंगच्या आंघोळा घाटले की मुलगा थडा करित अन्नाचा पत्रू म्हणून जेव्हा तिला, त्या कावराशीच मी लक्ष करणार आहे असे निश्चून सांगितलं

तेव्हा माच तिला वाटले ती वस्तीतले लोक गिण प तिच्या मूढ या वेड्यात काढून वस्तीच्या बाहेर कदाचिन् काढलील

त्या दिवशी काळी काबडी मध्यरात्र उलटून येण्यावर आपल्या संवदीप्रमाण सैपाकधरात साऊन जेव्हा तरुण मुलगी शास्त्री तेव्हा सुसंगन पाठीमागून जाऊन तिला दोन्ही हातांनी पकून विचारले 'कोण तू' तुझे नाव काय? तू काबडी व तरुण स्त्री अशी धासटून पालटून को होतेस? ती मुलगी स्वतःला सुसंगच्या भुज पायातून सोडवून वरिष्ठासाठी योगदान करू लागली

“मी लुका साहणार माही सुभ्याची लसत करण्यासाठी मी लुका घेऊन आलो काहू” सुमनने हाणून टाकले

“मी एका भिल्ल नायकाची मुलगी आहे, माझे नाव जेथी आमच्या वस्तीतल्या एका जादुगाण्याचा प्राण्याची सगळी करण्याचा विचार होता मी तकाव दिला तेव्हा त्याने मला कोवडी करून टाकले, फक्त टुपारी व मध्यारात्रीच मला सनूव्य रूप मिळते, डरल्या नेजेबाहेर पार मी कोवडीच्या शरिरात प्रवेश केला नाही तर मला मरण पडेल, मी कोवडीच्या रूपेत जसताना कोणी माझ्याची सगळी तयार झाला तर

बांदोबा

मला माप मुक्ती मिळेल जरीच मला मलाच्या नापाचे व त्यामुळे मुक्तीचे मुक्ति वृक्षाला लागू लागले

मीक मो लुका त्या नापातून मुक्ती करण्याचा प्रयत्न करतो सुमनने मिला धीर घेता त्या दोघाच दोघाच जाऊ असला सुमनची आई जातो व तो तित मयाक घरात डोक वून पाहिल तिला तिचा मला असलेल्यागळ्या मार मलीला घिरे मार म उभा असलेला दिसला पाहता अनेकांच निरवट पडलेली कावडी पाहून निघा सर्व उगडा झाला मी पाहून बाबबल्या शिवाय आत गेली अणि निरवट पडलेल्या कावडीला दोघांची नजर चुकवत शहर उचलून घेऊन गेली वस्तीच्या बाहेर एका जंगल एक मोठाटी जाऊन होती त्या आगीत मित मी कावडी मारली तुमच्या धपाटा जरी मोठ्यात ओरडते मोठकतू कायल झाल काय जरी सुमनने घाबरून तिला विचारल

माझ मयांग जळत आहे, माझ कोवडीचे शरीर कोणत्याही आगीत टाकत आहे जेथी पाहण्यासारखी ओरडू लागली तित मोठकतू कोवडीचे शरीर त्या जागी नेवून सुमनने बाहेर जाऊन पाहिल दूर

जिम्नवात कोवडीचे ते शरीर विसले तो येथे मला व आगीतले ते शरीर काढून नेऊकला मला हातान मोडून बिकतू लपका मुद्रात आण मलली नेवती व शरीर धाडत एक दोन जागी भाजल होते.

आई ओरडत राहते पण सुमंग तिकडे दुर्लक्ष करत ते शरीर ओपटत घेऊन आला अन्ना जेपीला आराम पडता होता, मित कावडीच्या शरिरात पुन्हा प्रवेश केला उचलल्यावर सुमंग त्या कोवडीला घेऊन भिल्लाला सगळी गला आणि भिल्ल नायकामागे गुडगे टकून नमस्कार करून म्हणाला “भिल्लबबल! या कोवडीने मी

लसत करणार आहे, आमचे लग्न लावून देण्याची कृपा करावी

काही भिल्ल सुमंग नं बोवला ते ऐकून लस लागले, काहींनी त्याच्या वेडेपणाबद्दल त्याची छुप छटा केली एकाने असे म्हणा- यला देखील मागेपुढे पाहिले नाही की भिल्ल जातीचा अपमान करण्यासाठीच यान हा छट्ट करला आहे, एक जण म्हणाला- “हूहूहू! एकाहून एक सुंदर सुंदर मुक्ती मिळतील मुला कोणत्या गोष्टीची उणीव आहे? कुठ्याजवळ येते नाहीत की काय नाही? सर्व काही आहे घाटले तर दहा बहा जगाची वू लग्न केलेस तरी हरकत

राज्यातील धुतार कोहार म्हाओदीत उतरले त्यात एक जण कोहाराच्या घंघात फार हुशार असल्याची प्रतिदी होती. खरोखरी तो इतरांसारखाच सामान्य कोहार होता. परंतु त्याच्या हाताखाली काम करणारा एक वस्त्र मुलगा फार हुशार होता त्याच्या हातच्या कसबावर त्याच्या मालकाचा प्रतिदी मिळाली होती. तो वस्त्र धुतार व धुतार चलायला होता. त्याचे वातगोत कोणाचा माहीत तसेच एक अनाथ मुलगा म्हणून त्या गावी आला होता. त्याचे नावगाव वध कोणाचा माहीत नव्हते. जोक त्याला फक्त 'अनाथ' या

नावान हात मारीत लडाही पंगडविमान धुक्या शिवाय दान वळक्या जवणाव' सवे काम करी

राजाच्या इच्छेप्रमाणे लडाहीन एक रथ उबार केला तो फिल्ल्यासबोर मंडल उभा करण्यात आला तो रथ पाहण्यासाठी लोकांची गर्दी जमली त्या रथाचा एकाद्या व्हात मुलाने जरी धक्का दिला तरी रथ व्हाताना पावत जई पावी बरीदगी करू शकणारा रथ जगात कोठे असणेच शक्य नाही." असे एक इतवारी म्हणाला.

"आपल्या राजाचे पाहणे घेई या रथाचा जोडले तर आपला जय निश्चित" दुसरा म्हणाला.

"त्या लोकांच्या पावांना मी नाव वसवितो मग वाहत च्या घेई काम वाढतात ते." लडाही मध्यवच बोलला.

कोण रे तू? आणि या रथ वन विण्याचा कोहाराचा कोण तू? दरदारी अधिकाऱ्यांनी विचारले.

मीच हा रथ तयार केला 'लडाही' म्हणाला

"होय का? अरे हा रथ वसविण्याच्या कोहाराचा राजात मोठे वसिष्ठ विच भाहे

म्हणजे तू मोठा श्रीमंत आहोस म्हणाव- गा रा. अधिकाऱ्यांनी तिला मंड

"ते इनाम मक्क्या भाजकाला मिळाले, त्यातला एक पंदेखीर मला मिळाली नाही." लडाही म्हणाला.

ते उठार घेऊन अधिकारी वसिष्ठ घाले आणि लडाहीला राजाकडे घेऊन बसे राजा सधे 'मक्त लडाहीला म्हणला—'तू म्हणतस ते मक्के वर असले तू रथ तयार केलास पण तुझ्या मालकाने तुला काही वसिष्ठ किंवा इनाम दिले नसेल तर मी त्याची वसकणी करून तुझ्या मालकाचा वडक शिक्षा करीन

लडाही म्हणाला—' मला आताच वसिष्ठ मला जगते मी वाम वसवण्यावर घाबरांनी ही शर्यत जिंकली तर आपण बाल ते वसिष्ठ मी खानदान वईन

दरत्याप्रमाणे बोन्ही राजांच्या सीमेवर रथांची शर्यत झाली आणि प्रसेनचाच रथ पुढे गेला. त्याने ती शर्यत जिंकली आपला रथ माग राहिला हे वाहून रागाने कमंडनाभच्या साखड्यात जाण्या रथ प्रसेनच्या रथावर आदळला असा तसेच आणला. पण त्याच्याच रथाचे एक चाक मोडले व रथ विरूपयोगी झाला. प्रसेनचा रथ जावच्या जागी रथा

होता. कमलनाभची मान त्या शर्यतीत लागली होती.

त्यानंतर प्रसेनने लंबाडीला ओलावून त्याचा दरवारात जाहीर सत्कार केला व त्याला आपला एक सत्कारावर म्हणून नेमले.

कमलनाभला सत्कार देणारी मायाविनी नव्याची एक आई होती. तिला त्याने पुढे काय करावे असा सत्कार विचारला.

मायाविनीने राजाचा एक नवीन युक्ती सांगितली.

काही दिवसांनी कमलनाभ राजाचे इत प्रसन्नकडे एकदा लंबी हंडीच्या तीन

व त्याचा सत्कार देणारी मायाविनी. आत्मना महाराजांनी या तीन काठ्या आपणाकडे पाठविल्या आहेत. या शाखाच्या काठ्या एकदा बेळी कापलेल्या नाहीत सर्वात प्रथम कोणती कापली व उरलेल्या दोन्ही कोणत्या कमलने कापल्या हे कळवायला मार्गानल आहे.

मी विचार करून दोन दिवसांनी उत्तर देई. असे सांगून प्रसेनने कमलनाभच्या दूताला पाठवून दिले. नंतर त्याने लंबाडीला ओलावून त्या प्रस्नाचे उत्तर मायाविनी मार्गानल केले. ती म्हणाला—

”या तिसरी काठ्या पाण्यात लावा जी काडी सर्वात खाली जाईल ती मला घ्याय कापलेली. जी पाण्यावर तरंगेल ती मला प्रथम कापलेली आणि मग राहिल ती मला केवळ तरी कापलेली समजावी.”

प्रसेनने त्याप्रमाणे काठ्या पाण्यात टाकून परिणाम द्रष्ट्या पाहून कमलनाभ कडे त्याच्याच दूताकडची उत्तर पाठवून कमलनाभने मायाविनीला विचारला—

हे कसे झाले? प्रसेन माझ्याकडून जायत दुसऱ्या विसर्ग मला सुद्धा ज्या नव्याच उत्तर माहीत नाही त्याचे त्याला माहीत आहे.

”तो राजा इतका मोठा बुद्धिमान असेल असा शक्य का महाराज” त्याला हाणी चांगला सत्कार मिळालेला आहे” मायाविनी म्हणाली.

”मग त्याला आपण फसे काय जिक्याचे? तो सत्कारावर असेपर्यंत शक्यच नाही!” कमलनाभ म्हणाला.

”मी त्याला प्रसेनच्या मर्जीतून उतरवून त्याचा काटा दूर करविते आपण निश्चित असावे.” मायाविनी म्हणाली.

एकदा मायाविनी एका दोगितीचा वेद काढून प्रसेनकडे गेली व म्हणाली—”मला हजरामर्शिकाचे माहिती आहे. मला

प्रसेनचा हस्त पाहून म्हणाली—”महाराज! आपले सिंहासन डोक्याच्या वरान आहे व त्याची बापत्याला कल्याणादेखील नाही? आपण एका सत्कारासाला नेमले आहे त्याची नजर आपल्या सिंहासनावर आहे सादर द्यावे. त्याचा काटा कायमचा दूर करावा.” असे सांगून मायाविनी निघून गेली.

प्रसेनला लंबाडीची होती बाटू लागली कारण तो एकदाच त्याचा सत्कार होता. त्याचे कुलगेत कोणाला माहीत नव्हते. होता तो बुद्धीचा तत्त्व, त्याच्या मनातला हनु कोणाला न द्याय. त्या तत्त्वाचे विचार

घात करील तेव्हा तंत्र न चालवता त्याला जिवंत मध्यांशी देऊन राक्षसी पांडुरंग राजाने ती विचार मनात येताच आपल्या स्वापूच्या सात्वाच्या अधिकाऱ्याला बोलावून लंबाडीला मध्ये अशा कल्ले त्याच्या चारी बाजूला दरवाज्या खिडकी शिवायच्या जिती बोधून वर गच्छीचे पन्के घावे टाकायला सांगितले.

मसेनची मुक्ती शुभांगी हिला ती राजाशा कळली तिने सर्वात प्रथम लंबाडीला पाहिले तेव्हा पाहून तिचे मन छाने हिरावून घेतले होते ती त्याच दिवशी जल पुराच्या खिडकीतून बाहेर पहाय असता

तिला लंबाडीला मध्ये बसवून त्याच्या पाने बाजूला भिन्न बांधण्याचे काम चालू असलेले दिसले तिने आपल्या दासीला पाठवून एका गवड्याला बोलावून ते सर्व काम कशासाठी चालू आहे याची चवकशी केली तेव्हा तिला ती विविध राजाशा कळली राखरी म्हणाला- लंबाडीला चिपूत टाकायला आज केली आहे महाराजांनी! शुभांगीने विचारले-“पण असे का? त्याने असा कोणता अपराध केला आहे?”

“ते नाही माहीत आम्हांला, राज-कुमारी!” गर्भडी म्हणाला

राजकुमारी या गवड्याच्या हातपत्ती अंगडी वक्षस म्हणून वाटून दिली व म्हणाली-“हे पहा मी सांगते ते कर कोणाला कळणार नाही अशा उन्हेने मितीत एक दगड बसव त्याच्यातून वात गत होत येता जाता आल पाहूज परंतु ही माण्ट कोणाला स्वतः महाराजांना खुदा कळता कामा नये. कळली तर तुम्हा शिरच्छेद होईल, लक्षात घेव.”

गवडी होकार देऊन तेथून निघून गेल त्या दिवशी राखी कुभांगीने त्या दगडा-जवळ जाऊन दगड बाजूला सारून लंबाडीला हाक मारली “लंबाडी!”

लंबाडी एकाएकी महाराजांचा असा कोप कां झाला, या विचारात रक होला. याच वेळी कांथी गोंड बारीक आवाजात याच हाक मारली, ती ऐकून चकित झाले त्याने विचारले-“कांण आहे?”

“मी राजकुमारी, तुम्हासाठी जेवण वाटून आणत आहे शुभांगी म्हणाला.

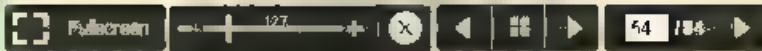
लंबाडीला आश्चर्याचा प्रस्नाच चसला, स्वतः राजकुमारी जेवण घेऊन कां बरे झाली आहे? तिची आपल्यावर भरी एका एकी कृपा कशी काय झाली? ती तिला म्हणाला-“राजकुमारी! आपल्या या उपकारा वरत येे समभर आपला कृण राखरी राजकुमारी निघून गेल

परंतु हे नाही मला कळले की महाराजांचा माझ्यावर असा अकस्मात कोप कां झाला असावा? माझ्या हातून काही अपराध झाल्याचे मला मला माठवत नाही?”

“कोणी तरी माझ्या हाचांचे वगळ तुम्हा विरुद्ध करले असावेत, कळेल कोण दुष्ट आहे वा नव का असेक्या गोतणारा

चटकन विस्वास बसतो झरी कोष्ट पुढे माग प्रगट होईलच. काही दिवस तुला हे कष्ट सहन करावे लागणार. मी तुम्हा जेवणासाठीची जबाबदारी स्वतः वर घेतली आहे, असा त हेने लंबाडीला घोर देऊन राजकुमारी निघून गेल

‘मूलो, तौ केहूँच भेका असेल, त्याला खायला प्यायला काही नाही श्रायि =

भुकेली दहण जंबळी एकेक वनरा
जेवू लडावणी त्यांच्या पैकी फक्त पाचत
मागच्या हातधोडत गावला ताटो तो
गोनीभणणे मसका वसुन हला

महाराज, हेच मुक्ताज आहेत. यांना
जन्म करावी" लबाडी म्हणाला.

राजा कमलनाभकडे अकराच नऊ
संडळी परत आल्या आणि इथली प्रसेनचा
निरोप सांगितला तो बसा—"आपल्याला
सगळा रणांगण त्या म्हानारीच मुंडूक पल्ल
पडायला मिळाल्याच दिवशी मी आपल्या
धिवजीवांना मुक्ताज परत पाठवीन त्याच
बरोबर मुन्ही सगळा पाण्डु असे प्रसेन बगैरे
पाठवून ब्राम देणार राहो असे वचन पण
दिले पाण्डुज हा निरपय प्रसेनने लबाडीच्या
साल्याने पाठविले हाता हे निराश मन
प्याची गरज नाही

जातो कमलनाभने राजा पूर्णपणे
उतरला तो म्हानारीचा मायाविनीला बरोबर
घेऊन यात्रा आणि निल प्रसेनच्या पाया-
समीर बाबकी टाकून म्हणाला-"हिला थो
दो बावपाचा असेल तो बाबा, परंतु माझ्या
एकुलया एका कुलवीरकाच्या जिवावर

होणत्याहि प्रकारे आच घट देऊ नका मी
मुपच्या वारंदा न जाण्याची शपथ घेतो"

प्रसेनबरोबर स्वर कायमचो टळरी
कमलनाभच्या मुन्हाला लबाडीकडून मने
बुल कळले त्याच्या बघिले ते प्रसेनला
किती नव्वना थाम दिला होता न ठाकून
त्याला दाईर वानले

प्रसेनला समाधीत जवळी कसा जिवंत
वाहला हे बळले तेव्हा शुभे मान नवाडोचा
मेनान बरले असल्याचे पण कळले त्यात
दोघांचे लग्न आसदा कळून दिले या
विवाहोत्सवाला कमलनाभ व त्याचा मुन्हा
दोघ हजार होले लग्न समारंभ आनंदाने
बरे प्रसेनचा व लबाडोचा प्रेयस निगड
पंडून दोघ बायलस स्वदेशी परतले

कमलनाभच्या मृत्यूतून त्याला मुन्हा
बाबीवर बसला व प्रसेन बरोबर वार
लबाडी त्याच्या बाबीवर उभार त्याचे
परमपंगडी मरण जिवे वाढतच गेले.

बोडपणाला औषध

अरवमनाला एक असीनयान रडान अने
त्याला वधपक्षाची भावा थन अने
त्येव्याजवळ एक मोठा व एक बेल
होता

एकदा बेल बोडपणाला म्हणाला दावे
तुला बरे आहे वृत्त काय वनाच अगि
असण्याकाम मध्ये छाने खांद्याने मसम
नदीवच फुलत वघ दिवसभर हापरम
चिचकत मंगर अगत्या तेव्हा क
वाढलले वैराग यदार घडून घडने

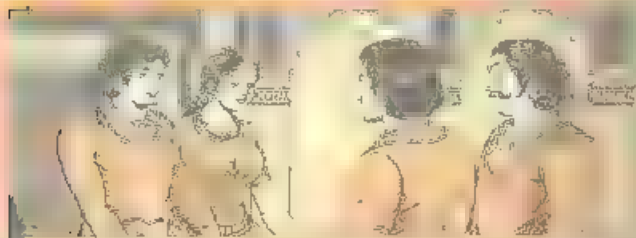
यावर मोठा म्हणाला-"मित्रा! मी
मन्हा वना यात्राणे बागडास तर मुला
महा आराम मिळाले वला कोणते ज्ञान
मगत्या आढाव या रड सायला को असून
रहा मारहाण केले तरी उठू नकोय
सायला मला व पंथ घातली तरी ठायाचे
या केडू नेकीन म्हणजे फहा मायला
हिरवे मरत पोही धड सायला मिळाले

जतावराची भावा कळणाच्या मारकान
ते सभाषण एकल हाने

धा दिवशी रात्री देरणीला येथाने माड
वेम्हील लावने नाही दमया दिवशी त्याला
पानान बंड वडहा को लाठी वसले मारक
आपल्या नाकांना म्हणाले तुम्ही वैद्यला
बोडपण नऊन बांधून द्या आणि बोडपणाला
परत या

त्या दिवशी बोडपणाला नाथाला
जोडले दिवसभर काम केव्हावर शिबारा
नछयाकाळी आपल्या तबेल्पात आपला तेव्हा
बेल स्थाला म्हणाला-"बाबा! तू म्हणालास
तमा मी बागलो, म्हणून मला रूप आराम
मिळाले, बघ!"

दुसऱ्या दिवशी बुद्धा मानकाने बोडपा-
कडून बैलाचे काम करून घेतले जोख-
राच्या बजमाने त्याच्या मानला एक मोठा
गोळा झाला. त्याचे सर्व भंग पिलवटून

हावे अशी क्षण करणाऱ्यांचीच कोट हूनच
 इतरांना धाकू लागला
 ते पाहून सामान्य खेड्यात असून देखील
 त्यांची बयबंदी जतवून घेतली होती तिचं
 पुरावा म्हणूनच हेच काय ?
 तेच पुरावा जगात आहे असाच पत्ती
 सांगणारा, तबरा म्हणणारा
 "माझ्यात काही वैशेष्य दिसत नाही"
 बायकोत थोडक्या फरक पाहिलेच तिचं तब
 ती तब पाहून हसत होती
 दुसऱ्याच वेळा तब पाहून हसत होती

कायि वाण्ड तं प्रसू शी मरु मीनत
की नात्रो वग्यकान जगत्त रागवृत्त
दिचारतः

[illegible]

आत्मास्मार्कं ध्यात्वे शैतान्मृतं पतत आन्ध्या-
 न्नं चोडां बैकालां मृधात्मा- विभ्रा! तू
 शंभु सान्धनं दहति नरं का नात्तक नोभ-
 रानां सांगनं होतु, मी ऐकले उद्यमहोतु
 बैल उडला नाही तर छाटकाच्या हाती
 विकून टाका त्याला स्थापन करतुं काढवून
 त्याची शोच काढन घेऊ.

ते ऐकून बैलादी पाचावर खानण
बसली म्हणावा- तका रे दावा! लघा-
पासून मी कामावर जातो कसा! त्यावे
ही साधावण सायकान धुकाव

इस या दिवसी मालकाला पाहुताच
 पैल उभा राहून जणुंकाही सामफाने जवळ

काव्य का अर्थ हिन्ने किन्ने व क्षाने औ
रुद्धा इमे ते शान होता कुरा जयस
जाकत व्यपत्ता धृष्टका "काव्य रे, वापला
धने अशेषाय तयारोत तिकाई आहि
शानि नु ललित शिफारस पण किह बात
विशवा अहम् तूया काहीच नायत
गहा ॥ १ ॥

धर्मवशात् विनाशः पण मरण्यात्
 कर्मणा वाय क. १॥ कसेल कौ
 नाहं सद्धं कुश्याने सर्व सविस्तार
 मागितल

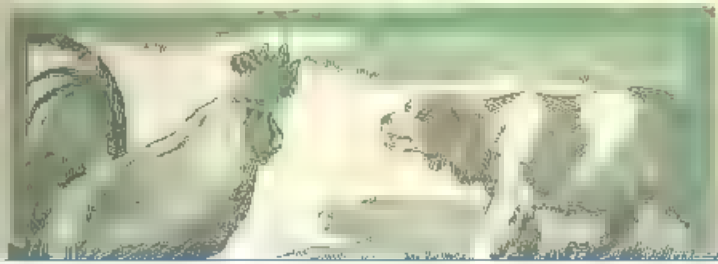
अरे आपल्या बन्धुसौतेला मूर्ख मनुष्य
वाणी नसत हे पहा, मला पक्षामबाब
वास्तव्य आणत 'स' तत्वावर माझे सारले
जस असे प्रसन्न त्या तणात झटाला परतल्या
न ही पांना वाळिले दोघून त्याची खोश
प्रकृत आपल्या धव्याला एकच बायको
समाजना गृहीत नरे ता' तिच्या हातून
वास्तव्य आणत व

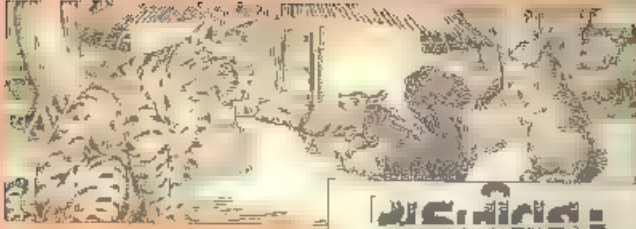
जमिनदाराने ते संभाषण पण ऐकले होते वरी आला तेव्हा येताना विजेच्या दोन लांब सडक काढ्या तोंडून घेऊन आला वयकोला घरात गेल्याबरोबर म्हणाला—“तू ज गुप्त विचारले होतेस ना ते आज मी सांगतो” असे सांगून जमीनदाराने काहीन वयकोला ज्ञान सोडवून काढले

तकी ह्रीं' मी सेव्यं! सोडा मला।
पाया पडते तुमच्या!" असे म्हणत
बायको पायां पडली. काठचा फेकून देऊन
बायकोला बरोबर धरून जमीनदार ताबेदार
जमले होते तेथे जाणा

मी बायकोची हौस पुरी केली. बाहिज
तब बिषारुत पत्नी तिला " जमीनबाज
इत्यादि

सर्व भाते बाईक चकित लागे, त्यांना
पंच पकराखांची मेजवानी देऊन जमनीदाराने
निर्वाण त्यांना त्याच्या बायकोने
कडून घेऊन गेले

सहजिवा

एका बेलात एक म्हतारा एक लहानसे होपडे बांधून त्यास रहाव असे त्याचा आयुष्यात कसला नाच दवळता मुखाने सर्वे ठीक बालक होते फक्त त्याच्या कोंबड्यांना खापला एक बोका येऊन नाच देई. त्या बोकाचा धरण्यासाठी म्हताराने किरक्यादा प्रयत्न केला पण तो फसला. पुढे काही दिवसांनी त्या म्हतारानेलाच मरण आले. जेव्हा बोका कोंबड्यांच्या बोधाचे आला तेव्हा त्याला म्हतारानेचे प्रेत दिसले त्याचा कार शान्त होला त्याने विचार केला, काय पण आजमेजवानी आहे! किम्वेक विश्व पुढेच आपल्याला असा विचार करून तो म्हतारानेचे प्रेत आपल्या जामी ओढून बेंडन जाण्याचा प्रयत्न करू लागला. पण त्याला ते जमेना!

कोणत्याी मदत मिळते का हे तो पाहू लागला, तेव्हा त्याला समोर एक ज्वार

पिचली, ती तिला बोलावून म्हणाला - "अव ए बारी! वहा मावल्या शोमाना किम्वेक विश्व पुढेच एवढे देवान जवण बाहुने ठेवले आहे हा म्हतारानेला हा भडवाच देह आपल्या पारी येऊन जायला जरा हातसार लावले का?"

ज्वार बोका म्हणाला त्याला कवून शाली होणारी लूप उडया सावन ते प्रेत ओढण्याचा प्रयत्न केला पण ते आपणे हालच ना

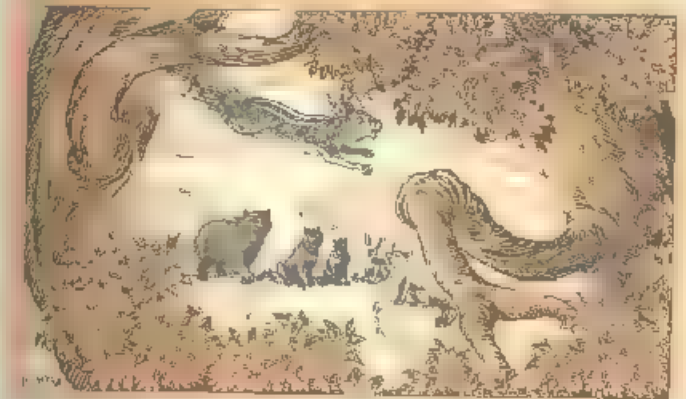
इतक्याच त्याला एक नसा दिसला बोक्याने त्याला पण मर्दानी बालांवर निघांनी ते प्रेत घाटून घ्यावे ठरले त्रिघांनी मिळून ओढण्याचा प्रयत्न केला तरी ते प्रेत जाणचे हालले नाही. नंतर क्रमाने एक बोक्या एक कोडया व एक बळकळ आले. सर्वांनी मिळून त्या म्हतारानेला देह सारला सारला घाटून घ्यावेचे मान्य केले.

सर्वांनी सहजीवन पाळायचे असे ठरवून रापथ घेतली आणि असे पण ठरले की सर्वांनी मिळून पुढे धाक करायची व प्रत्येकाच्या पोटाला लागेल तेवढे घाटून घ्यावे

आता म्हतारानेला तो देह कोडे बोवून त्याची त्यांना गरजच उरली नाही. सहा जणांची पांटे भरल्यावर म्हतारानेला हा हाहाचा फक्त सांगडाच काय हो उरला. नाही बेंडनाने सर्वांच्या पोटास कावळे 'काय काय काळ लागले तेव्हा प्रत्येकाने सुचविले 'मित्र हो! मला भूक लागली आहे आपल्या समजाचे सक्कर काही ताबावर कात दुर्ध्याबाब आली

तरी साव्याची व्यवस्था केली नाही तर बासा जीव जाणार!" "म्हणजे हा तर फार भोडाच प्रयत्न उभा राहला आहे. काय करावे?" बाकी जणांचे म्हणाली "त्यात काय? आपण आपल्या पैकी सर्वात जवान प्राण्याला लावून टाकू या त्या विश्वास आपला जीव बांधवायला दुसरा उपाय मला तरी सुचत नाही." अस्वस्थ म्हणाले.

ते कायच संपल्याच्या बाबीच कार घटकन उडी मारून एका ताबावरून दुसऱ्या

"माझिनेत या सारीका, हिच्यात कोडी देखील प्रेम व सहानुभूतीची भावना नाही, यापल्या सह कामासाठी ती एवढादेखील त्याग करू शकली नाही?" असे म्हणत बसवळ सगळ्या पकडगार तेवढ्यात ती त्याच्या पंथ्यातून निघून एका झुडपात धिरला व दिसेनासा झाला प्रसंग ओळखून बोन्यानं पण तेव्हाच 'बडविशी पाय काढला आणि झाडावर जाऊन बसला

सहा अशांपैकी तिचे तर पळालेच, रक्षाचा काय विस्वास आणि प्रेम तरी काय कामाचं? आपण तिचे उरली आहो तिचात तुच लहान आहेस कोरड्या! म्हणून आम्ही बोध तुला दाटून घेतो!" अन्ततः कामाच्या म्हाणाला

"मला हरकत नाही पण या काळो-जात आणि या ओंपरीत मला तरी ते नाही कळून बला आपण बोंगरावर जाऊ, मध्य भी मुक्ता दाखांचा आठरा झालला तयार आहे!" कोरड्या म्हणाला,

अम्बलाने त्याला होकार दिला आणि निघे बोंगराकडे निघाले कोरड्याने त्याच्या पाठीमागून येत बसलेल्या कोरड्याला हळूच आम्बलाला ऐकू जाणार नाही असा बेताने विचारले- 'काय हो लांडगे दादा! मला सान्त्वनावर पुन्हा तुम्हाला भूक लागेल ऐकू! तुम्ही काय हो करणार?'

कोरड्याच्या डोक्यात तेव्हा मला पडला की त्यानंतर त्याचीच पाळी आहे,

"होय की रे! माझ्यामते हे सहजीवन फुकट आहे. सहजीवनाच्या धोर गाबा-खाकी आपण भोकळेपणे उचड्या जंगलात शिकार करण्याऐवजी आपल्या लहान मित्रांनाच वास्तु दाखवण्याचा विचाराने जाहो' लांडगा म्हणाला

त्यानंतर लांडगा बांधे कळून बसवळाला म्हणाला- 'आम्ही बोधांचे मत या सह-जीवनाऐवजी आपण आपल्या दादा आणण्याचा वाटेने जातो न आपल्या वाटेने जा!'

शुश्रावाची पयातीला वार्धक्याचा पाप धरून विनवण्या करीत म्हणाला आपण मला असा पाप देणे बरोबर नाही. समिष्टीने माझ्याजवळ पुत्रभिक्षा मागितली ही ती माझ कला नसून तर मला जोर पाप लागल अन्त, इवयानीची प्रतारणा करण्याचा विचार माझ्या मनात कधीच आला नाही म्हणून मला क्षमा करा'

मी दिलेली शपथ कधीच मला नव्हती तुला आणखी काही काळ जीवन लगेच मयातीला वार्धक्य आले त्याचे सुख उपभोगवयाचे असेल तर मी तुला एक उपाय सांगतो मी आपले वार्धक्य 'ना' करू लागल त्याच्या तोंडावर सुर-जीवातानी चरण मुलाच्या वेळत त्याचे मागण्य कुठ्या दिभू लागल्या आणि सवीचाताने

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

64 / 84

विद्या. परंतु शर्मिष्ठाच्या मुलांपैकी भाऊला पुरु आपल्या बंडिलांच्या इच्छेप्रमाणे त्यांना आपले तात्पर्य देण्यास धन्य ठावा. शूरा-चार्यांच्या रुपेने यशातीने आपले वार्षिक पुण्या दिले व त्यांचे तात्पर्य मागून घेतले. त्यानंतर ती विद्याविचारांच्या अप्सरेबरोबर भोगविस्तार करित विद्यानगर शिरला. काही काळ छोटल्यावर त्याने आपला पितृभक्त मुलगा पुरु याला त्याचे तात्पर्य परत दिने व आपले वार्षिक परत येऊन पुरुला आपला वारस म्हणून गादीवर बसवून त्याचा राज्याभिषेक केला.

पुरुला पोळी आणि कौसल्या नावाच्या शीव बायका होत्या. दोघांना मुले झाली. कौसल्येला जी मुले झाली त्यांच्या पैकी एक मुलाच्या वंशात सोळाव्या पिढीत दुष्यंत नावाचा राजपुत्र जन्मला. दुष्यंताचे विश्वामित्रांची मुलगी शकुंतला हिच्याशी लग्न झाले. त्यांचा मुलगा तो भरत. त्याचा वंश तो भरत वंश म्हणून प्रसिद्ध झाला. त्याच वंशात जनमेजय जन्मला. विश्वामित्राची मुलगी शकुंतला हिच्या जन्माचा वृत्तांत असा :-

एकदा विश्वामित्र मुनींनी घोर तपश्चर्या केली. त्यांची ती तपश्चर्या पाहून द्रु

चावरून शेजा. त्याने मेनका नावाच्या अप्सरेला बोलावून बाळा केली की विश्वामित्र ऋषी तपश्चर्या करीत आहेत. तेव्हा तू जाऊन त्यांची तपश्चर्या काय वाटेला ते कल्प वंग होईल असे कर.

विश्वामित्र ऋषी तपश्चर्या करीत होते. त्यांचा जन्म क्षत्रिय कुळात झाला होता. परंतु आपल्या तपोबळाने ते ब्राह्मण झाले होते. स्वभावाने ते फार कोपी पण होते. वशिष्ठमुनीसारख्यांना विश्वामित्रमुनींमुळेच काय सहण करावा लागला होता. सप्त-पौर्ण्या काळामुळे स्वर्गलोकांतून खाली येऊ लागलेल्या त्रिचक्रकूट विश्वामित्रांनी यज्ञ करविला. त्यामुळे चावरून जाऊन इंद्राने स्वतः हविर्भाग घेतला होता. अशा त्रिचक्रकूट आपल्या तपोबळाने विश्वामित्र ऋषींनी कुन्हां स्वर्गरोहणास पाठविले. देवांनी त्याला खाली ढकलले तेव्हा विश्वामित्र ऋषींनी खाली पडत असलेल्या त्रिचक्रकूट अंतरिक्षात नवीन स्वर्गलोक निर्माण करून तेथे ठेवले. हे सर्व माहीत असून मेनका विश्वामित्र ऋषींचा तपोभंग करायलासाठी त्यांच्या आश्रमात आली.

मेनका विश्वामित्र ऋषींना प्रणाम करून त्यांच्या आश्रमात विहार करू लागली.

तिचे सौंदर्य पाहून विश्वामित्रांच्या यत्नात नलचिंचल होऊ लागली. सगुर मेनकेने त्यांच्यावर आपल्या सौंदर्याची मोहनी टाकून त्यांना वशीभूत करून घेतले. त्यानंतर विश्वामित्रांच्या कुपाकटाकाने मेनकेच्या पोटी एक सुंदर कन्यारत्न जन्मले. त्या कन्येला विश्वामित्र मुनींनी स्वीकारण्यास तयार दिला तेव्हा मेनका आपल्या मुलीला मालिनी तदीच्या काठी निर्जन जंगलात सोडून स्वर्गलोकां निघून गेली.

त्या जंगलात हिंस पशू रहात शकुंत नाशक पक्ष्यांनी आपल्या पंखा खाली तिचा बसवून ठेवून तिचे रक्षण केले. दुसरी

बांदोबा

बांदोबा

Fullscreen

127

66 / 84

कण्वमुनी स्नानासाठी नदीवर आले तेव्हा त्यांची नजर त्या तान्ह्या मुलीवर पडली. पाहून राजाच्या मनाचे समाधान झाले. जवळपास कोणी अनुप्य दिसला नाही. आपल्या संनिकांना व इतर लोकांना तेव्हा कण्वमुनी त्या मुलीला आपल्या आश्रमात घेऊन येले आणि त्यांनी शकुंतला आश्रमात प्रवेश केला. तेव्हा आश्रमात म्हणून तिचे नामकरण केले. कण्वमुनींनी शकुंतलेला स्वतःच्या मुलीसारखे आपल्या आश्रमात बाढवले. शकुंतला त्यांनाच पिता मानी. ती लहानाची मोठी झाली व आयुष्यातली सर्व कामे करू लागली.

एकदा राजा दुष्यंत आपल्या अनुयायांसह शिकारीला भाळिनी नदीच्या काठच्या जंगलात आला त्याला कण्वमुनींचा तो

आश्रम दिसला. तेथील शांत वातावरण पाहून राजाच्या मनाचे समाधान झाले. आपल्या संनिकांना व इतर लोकांना आश्रमाबाहेर रहायला रांगून दुष्यंताने आश्रमात प्रवेश केला. तेव्हा आश्रमात कण्वमुनी नव्हते. दुष्यंताला आश्रमात आलेला पाहून शकुंतला व इतर आश्रमवासी तिच्या सर्वांनी व ऋतूचाऱ्यांनी त्यांचा सर्व प्रकार साकार केला. दुष्यंताच्या पोशाखावरूनच तो राजा असताना हे शकुंतलेने ओळखले व त्यांना बसायला आसन वगैरे देऊन येण्याचे कारण विचारले.

शकुंतलेचे सौंदर्य पाहून दुष्यंत अकित स्वाची कन्या कशी? तू कोणाची मुलगी? झाला. म्हणाला—“अरे मी या जंगलात शिकारीला आलो होतो. कण्वमुनींचा आश्रम पाहून त्याचे दर्शन होईल या हेतूने आश्रमात आलो. मुनिकर्म कोठे वाहेत?”

“ते कंदमुळे व आणि समिधा आणि त्यासाठी वनात गेले आहेत. थोड्या वेळाने परत येतील.” शकुंतला म्हणाली.

शकुंतलेने आपला जन्मवृत्तांत, कण्वमुनी दुसऱ्या एका भूमीना सांगत असतां ऐकला होता. तिने तो दुष्यंताला सांगितला. “म्हणजे तू शत्रियकुळात जन्मली आहेस तर! असे हे कूळ आणि असे हे सौंदर्य बत्कल वस्त्रात मुळा कसे सुलून दिसते आहे. असे हे सौंदर्य जंगलात कंद-मुळे व फळे यावर राहिलेले शोभत नाही. मुनी ब्रह्मचारी आहेत असे ऐकते. मग तू माझ्याशी लग्न करून माझ्या राजवाड्यात

हा विवाह करावयाचा असतो. सौरा मोठ्यांच्या संमतीची जरूर नसते.”

शकुंतला एका अटीवर त्या गांधर्व-विवाहास तयार झाली. तिला मुलगा झाला तर तीच दुष्यंताच्या गादीला वारस होईल हे दुष्यंताने कनूस केल्यावर रोषांचा विवाह झाला.

दुष्यंताने तो दिवस शकुंतलेच्या सह-वामातच वायव्यमास थालविवाह आणि तिचा निरोप घेतांना म्हणाला—“मी राजधानीत परत येण्यावर तुला आवरणेपूर्वक घेऊन येण्यासाठी आपल्या बंध्याला आणि अनुचारांना पाठवीन.” त्यानंतर अनेक प्रकारे शकुंतलेची समजूत घालून दुष्यंत तिला प्रेमान्या सुणे करिता म्हणून आपली अंगठी देऊन निघून गेला. कण्वमुनी आल्यावर त्यांच्या फाटी रागे त्यांच्या मुलीशी दुष्यंत राजाने विवाह केल्याचे वर्तमान कळल्यास मुनींना राग येईल या भीतीने दुष्यंत धाड्याने निघून गेला. शकुंतला पण बाजा कास म्हणत तीच या विचाराने धावत गेली होती.

काही वेळाने कण्वमुनी परत आले. हात पांघु घेऊन आपल्या आसनवर येऊन बसले. शकुंतला अचानकच सकोच

करीत समोर येऊन खर्ची राहणी. कण्वमुनींना दिव्य दृष्टीने सर्व काही कळले. ते म्हणाले—“मुली, तुला विवाह एका योग्य वराशीच झाला आहे. या गांधर्वविवाहाने तुला होणारा मुलगा एक वक्रवर्ती राजा होईल, तुला आवली काही विचारावयाचे किंवा पालावणे असेल तर कोल!”

“माझ्या पोटी जन्मलेला मुलगा वीर्यात, ऐश्वर्यासाठी व एक शक्तिशाली वंशकर्ता व्हावा अशी माझी इच्छा आहे.” शकुंतलेने आपल्या मनातली इच्छा मतभोक्तेपणे सांगितली. कण्वमुनींनी तिला तसा आक्षेपही द्यावावर तिच्या मनाचे समाधान झाले.

यथासमयी शकुंतलेच्या पोटी एक पुत्ररत्न जन्मले. कण्वमुनींनी त्या मुलाचे जातकर्म इत्यादी संस्कार शास्त्रीकरी विधीप्रमाणे एका क्षत्रियकुळाने जन्मलेल्या मुलासारखे केले. तो मुलगा लहानाचा मोठा होऊ लागला तसतसा आश्रमात सेंट्रल वागडू लागला. आश्रमात येणाऱ्या हरणांबरोबर व आश्रमाबाहेरच्या हिन पशूंबरोबर तो खेळू लागला तेव्हा वायव्यमासी त्याचा तो निर्भयपण पाहून त्याला सर्वदमन या नावाने हाक मारू लागले.

जसाच काही काळ लोटल्यावर एकदां कण्वमुनी शकुंतलेला बोलावून म्हणाले—“मुली! तुला मुलगा पुढराज होण्यास योग्य झाला आहे. म्हणून त्याने या वेळी आपल्या विलक्षणपण राहणे उचित होईल. तू देखील पतिगृही राहणेच उचित होईल. पितृगृही तू किती दिवस राहणार? मी तुला सुक्या पतिगृही पाठवावे, असा विचार करतो आहे.”

कण्वमुनींच्या दोषांतिषा शिष्यांबरोबर शकुंतला आपल्या मुलाला बरोबर घेऊन दुष्यंत राजाच्या राजधानीत गेली. तिचा निरोप घेऊन कण्वमुनींचे शिष्य आश्रमात परत आले.

हाराणाला शकुंतलेला व तिच्या मुलाला घेऊन राजवाड्यात दुष्यंत राजाकडे येऊन गेले. परंतु शकुंतलेची कोळखच नाही अशा तऱ्हेचे राजाने तिच्याकडे पाहिले. तेव्हां शकुंतलेच्या छातीत चरस झाले. ती राजाछा म्हणाली—'राजन! आपण माझे एकदां विकारीला शाला अंजना कण्वसूनीच्या आश्रमात आला होठां. आपणाला ती गोष्ट आठवत नाही कत? हा आपलाच मुलगा आहे! याला युवराज करून घेण्याबद्दल आपण वचन दिले होते. त्याचे पालन करावे.'

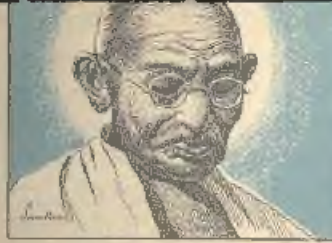
दुष्यंत हे सर्व माहीत असून माहीत नसल्यासारखा नटला व म्हणाला—'दुष्यं-चारिणी! कोण तू? मी तुला मुळीच ओळखले नाही! निरर्थक बटवट बंद कर आणि आपली वाट घे.'

ते ऐकून श्रीमाने शकुंतलेचे सर्व अंग परंपर कापू लागले. ती दुष्यंताला म्हणाली—'महाराज! आपण आपले वचन

मोडीत आहां. कोणी दुसरा साक्षी नाही म्हणून खोटे बोलता? आपल्या विवाहाला साक्षी आपणून दोघे होती. आपला वंशराया आपल्याला खरे ते मांगेल खरे कपविणे हे महापाप आहे. आपण त्या सद्भावनेने मला आपली करून घेतलीत त्याच सद्भावनेने आज पण माला स्वीकार करावा. आपल्या मुलावर पशुपदयांचे पण जपार प्रेम आहे. हा आपला मुलगा, आपला युवराज आहे आपल्या मुलाकडे जसा दूर ओढू नका!'

इतके बोलल्यावर देखील दुष्यंताच्या बागशुकीत काही फरक न झालेला पाहून शकुंतला घाबरून गेली.

त्याच वेळी एक आकाशवाणी ऐकू आली. त्या आकाशवाणीने जगजाहीर केले, शकुंतला दुष्यंताची पत्नी आहे व भारत त्याचाच मुलगा आहे. म्हणून त्याने दोघांना पत्नी व पुत्र म्हणून स्वीकारले.

गांधीचे चरित्र

[३]

मोहात्याचे नाकाहारी ऋत त्यांच्या फायद्याचेच ठरले. 'क्वेजिटेरियन' राज्याच्या नियमकाविकात त्याचे त्या विष-यावर ऋतू लेख प्रसिद्ध झाले. त्यात काहाराग्रबंधी हिमुचे आचार विचार, त्याचे सगवार इत्यादींचे सविस्तर वर्णन होते. लंडनच्या भाकाहारी समितीचे गांधी एक सभासद झाले आणि ते रहात होते त्या सहराच्या पेठेत त्यांना एका भाकाहारी कलयाची स्थापना पण केली.

गांधी तीन वर्षे इंग्लंडमध्ये राहले. त्या अवधीत बाहेरच्या जगाशी त्यांचा विचार संबंध नव्हता. भाकाहारी खबरा व्यतिरिक्त 'अंजुमन दस्लामिया' या मस्यकडे पण ते आकृष्ट झाले. त्या संस्थेत भारतीय मुसलमानांचाच जास्त भरणा होता. त्यांच्याकडे जहापाटी होई त्या वेळी

राजकीय व सांवाजिक प्रश्नांचा चर्चा होई. शा बर्चेत गांधीजींच्या बरोबर अवघड रहस्य, भजदण्ड हक, महामध शकी, सच्चिदानंद सिव्हा, हरकिशनलाल दवेरे पण भाग घेऊ लागले त्यांना जोर जोराने व्याख्यात देता येत नव्हते.

गांधीची इंग्लंडमध्ये होते त्या काळी मार्क्स व कार्लिण मार्क्स विचारांना राजकीय, वैज्ञानिक व साहित्य क्षेत्रात खळबळ उडवून घेली होती. परंतु त्यांचा परिणाम गांधीजींच्या मनावर यत्किचित्त हो पडला नव्हता. ते नेहमी भयवपूरीता व बायबल वाचीत असत. त्यांनी २० जून १८९१ च्या 'क्वेजिटेरियन' या नियमकाविकात अस लिहिले होते की, 'इंग्लंड मध्ये असतांना मांस व मदिरा सेवन माझ्या हातून घडने नाही. थाबदल माझ्या मनाला

